

ÎNVOIELILE AGRICOLE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA ÎN VESTUL ROMÂNIEI

de

BARBU ȘTEFĂNESCU, GHEORGHE MUDURA

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea găseau agricultura din Cîmpia de Vest într-o situație mai deosebită față de restul Transilvaniei, din punct de vedere al distribuirii pămîntului. În județele din vestul României — Timiș, Arad, Bihor, Satu Mare — marii proprietari, reprezentînd 0,93% din numărul total al proprietarilor funciari, dețineau 51,6% din suprafețele agricole¹. În același timp, cele patru județe amintite dețineau împreună 50% din totalul proletariatului agricol din Transilvania² (40,2% din totalul populației agricole a acestor zone)³.

Prin legile și patentele din 1848 și 1853 moșierii pierduseră munca gratuită a țăranilor executată în contul robotei cu uneltele și vitele lor⁴. Pentru marii proprietari se punea problema găsirii unor modalități noi de lucrare a moșiilor, în condițiile angajării lor tot mai accentuate în producția pentru piață. O posibilitate ar fi putut-o constitui apelul la mecanizare, fenomen caracteristic Europei Occidentale și S.U.A. Pentru introducerea masivă a mașinilor erau necesare investiții mari, ori capitalul lipsea, în mare măsură, marilor proprietari transilvăneni în această perioadă. Despăgubirile plătite de stat pentru pierderea muncii iobăgești se dovediseră insuficiente și în consecință, în perioada imediat următoare, introducerea mașinilor nu cunoaște decît succese modeste⁵, care, chiar dacă în unele privințe se vor accentua în deceniile ulterioare, nu schimbă radical situația. Punerea în valoare a acestor întinse moșii nu se putea face așa-dar decît tot prin apelul — în alte condiții, evident, — la munca țăărănească cu caracter permanent, dar mai ales la forța de muncă sezonieră.

¹ Ștefan Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovacs, L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, p. 19.

² L. Vajda, *Relațiile agrare și situația țăranimii din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în Damian Hurezeanu (coord.), *Problema agrară și lupta țăranimii din România la începutul secolului al XX-lea (1904—1906)*, Editura Științifică, București, 1961, p. 119.

³ *Ibidem*.

⁴ Iosif Kovacs, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj, 1973, p. 124.

⁵ A. Csetri, I. Kovacs, *Repartizarea mașinilor agricole în Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 266—267.

Trecerea marilor vîrfuri ale calendarului agricol anual reclama angajări masive de lucrători sezonieri, recrutați din rîndurile proletariatului agricol local ca și din rîndurile celor veniți cu zecile de mii din alte zone, mai apropiate sau mai îndepărtate ale Transilvaniei, stimulați și de dezvoltarea transporturilor feroviare⁶.

Nu face excepție de la această regulă nici întinsul domeniu al Episcopiei romano-catolice de Oradea, unul dintre cele mai mari și mai bine organizate din Transilvania. Acest domeniu manifestase de timpuriu tendințe de modernizare sub raportul organizării producției, al adoptării unor plante de cultură noi, a unor asolamente mai eficiente, al dotării tehnice chiar, sesizabile încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁷; începînd cu primele decenii ale secolului următor, domeniul episcopal trece masiv la comasarea alodiilor, la generalizarea sistemelor de cultură cu trei și patru cîmpuri, la cultura plantelor tehnice și de nutreț⁸, la defrișarea prediilor împădurite, la organizarea lor după sistemul fermelor de tip capitalist⁹, la introducerea unor metode de cultură mai înaintate, mai eficiente¹⁰. Aceste trăsături se accentuează în continuare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea; se introduc și mașini care vor deveni predominante pentru efectuarea unor lucrări (treierat) în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea¹¹. Pe ansamblul lucrărilor agricole însă, dominantă rămîne munca țărănească executată pentru o cotă din producție și pentru bani.

Pe de altă parte, pentru țărani fără pămînt sau cu pămînt puțin, participarea la muncile agricole sezoniere se impunea ca o necesitate vitală. Ea se constituia într-un mijloc important de asigurare în întregime sau de completare a necesarului de cereale. Pe cît de indispensabilă, participarea la muncile agricole sezoniere se dovedește însă pe atît de nesigură. Ea păstrează în permanență un pronunțat caracter conjunctural, conferit în primul rînd de fluctuația anuală a recoltelor: recoltele slabe necesitau, în mod firesc, mai puțină forță de muncă; oferta mai mare de brațe de muncă scădea în acest caz retribuirea, pentru cei aflați în situația fericită de a fi angajați. Muncitorii agricoli sezonieri erau în permanență amenințați să

⁶ A. Egyed, *Mișcări și frământări țărănești din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în Damian Hurezeanu (coord.), *op. cit.*, p. 299; B. Ștefănescu, *Participarea locuitorilor zonei Beiușului la muncile agricole din cîmpie (I)*, în *Crisia*, Oradea, 1985 (în continuare: B. Ștefănescu, *Participarea... I*), p. 361; Idem, *Participarea locuitorilor zonei Beiușului la muncile agricole din cîmpie (II)*, în *Crisia*, XVI, Oradea, 1986 (în continuare: B. Ștefănescu, *Participarea... II*), p. 357—358.

⁷ Ileana Șuta, *Organizarea domeniului Episcopiei catolice din Oradea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Lucrări științifice, seria istorie — științe sociale — pedagogie*, Oradea, 1972, p. 81.

⁸ Veronica Covaci, *Relațiile agrare din Bihor în deceniile premergătoare revoluției de la 1848*, în *Aleșd 1904—1979*, Oradea, 1980, p. 156.

⁹ Filiala Arhivelor Statului Oradea (în continuare: F.A.S.O.), *fond Colecția de planuri*, nr. 718, 840.

¹⁰ Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *Cîteva aspecte ale tehnologiei cultivării porumbului într-un document din 1840*, în *Biharea*, IX, 1981, p. 39—52.

¹¹ F.A.S.O., *fond Episcopia romano-catolică de Oradea*, inv. 246, dosar 3299 (în continuare: *fond Episcopia...*), f. 23, 25, 103—104, 107, 118—119 etc.

nu fie angajați, constituind tot timpul o masă de „șomeri în rezervă”¹². Cercetările dedicate acestui fenomen au relevat, mai cu seamă pentru muncitorii sezonieri veniți din alte zone, lipsa accentuată a încheierii unor contracte de muncă; hazardul juca un rol însemnat în deplasările lor din localitate în localitate în căutare de lucru¹³.

Am ținut să facem aceste precizări pentru a reliefa caracterul limitat pe care îl au, în ilustrarea fenomenului participării la muncile agricole sezoniere, contractele de muncă ce stau în atenția noastră. Cu această rezervă că, în mare parte, fenomenul semnalat scapă documentelor scrise, contractele de muncă încheiate între administrația domeniului episcopal și lucrătorii sezonieri se constituie într-un important fond documentar, prin bogăția informațională pe care o oferă cu privire la o gamă largă de probleme economice și sociale ridicate de tehnicile și relațiile agrare din vestul României, pentru perioada care a urmat reglementărilor agrare de la mijlocul secolului al XIX-lea, pînă la reforma agrară înfăptuită după desăvîrșirea procesului istoric de formare a statului național român unitar, prin actul de la 1 Decembrie 1918.

O încercare de clasificare a documentelor ce stau în atenția noastră, avînd drept criteriu mobilul principal al încheierii contractelor, conduce la identificarea următoarelor tipuri:

1. *Contracte de angajare a lucrătorilor pe perioade determinate de timp*, perioade în care aceștia execută munci agricole sau neagricole, după necesitățile momentului; muncitorii sînt, pentru perioadele respective, în permanență la dispoziția administrațiilor teritoriale care îi angajează; lucrătorii agricoli pot fi angajați:

1.1. *Cu anul* (cazul lui Corian Gheorghe și a celor 50 de tovarăși ai săi angajați de administrația Nojorid pentru intervalul 1 ianuarie — 31 decembrie 1910)¹⁴.

1.2. *Cu sezonul*, pentru un întreg ciclu agricol, cazul celui semnat la 20 decembrie 1909 de către administrația de Beliu cu locuitori lucrători slovaci din Felső Szolatna¹⁵.

1.3. *Cu luna* („lunari“), nu neaparat pentru o singură lună, dar plătiți cu o retribuție fixată lunar.

1.4. *Cu ziua* („zilieri“), pentru anumite perioade ale anului cînd administrațiile domeniiale resimțeau nevoia unui surplus de forță de muncă.

2. *Contracte încheiate pentru executarea uneia sau mai multe lucrări agricole*; de obicei există o lucrare principală care dă și titulatura contractului și altele complementare;

2.1. *Pentru lucrări de defrișare.*

2.2. *De gunoie.*

2.3. *De recoltat.*

2.3.1. *De seceriș.*

2.3.2. *De recoltat plante tehnice.*

¹² Imre Katona, *L'Organisation et les communautés temporaires des ouvriers saisonniers instables en Hongrie*, în *Paysannerie française, paysannerie hongroise XVI-e—XX-e siècles*, Akademiai Kiado, Budapest, 1973, p. 240; B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 376.

¹³ B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 376.

¹⁴ F.A.S.O., *fond Episcopia...*, f. 221 a. — 224 a.

¹⁵ *Ibidem*, f. 194—197.

2.3.3. *De cosit furaje.*

2.4. *De transport.*

2.5. *De treierat.*

3. *Contracte pentru un întreg ciclu de producție.*

3.1. *Contracte pentru cultivarea porumbului în parte.*

3.2. *Contracte pentru lucratul viilor.*

4. *Contracte de arendare a pământului.*

Cea mai mare parte a contractelor de muncă încheiate pe domeniu¹ episcopiei romano-catolice, păstrate în filiala orădeană a Arhivelor Statului, aparțin categoriei celor de seceriș, lucru explicabil ținând cont de importanța mare a acestei lucrări în derularea calendarului agricol anual. Utilizarea unei forțe de muncă numeroase era o necesitate pentru oricare proprietar care avea de recoltat, într-un timp în mod necesar scurt, pentru a se evita pierderile, o cantitate mai mare de grâne decât îi permiteau mijloacele proprii. În același timp această lucrare era cea mai solicitată de către țărani, pentru că, plătită fiind, de regulă, în cote părți din producție, oferea posibilitatea completării necesarului de cereale, printr-un efort intens dar de scurtă durată¹⁶.

Urmează apoi ca pondere contractele de treierat, atît cele încheiate cu proprietarii mijloacelor de treierat (cai, batoze), cît mai ales cele de angajare a echipelor ce deserveau batozele domeniale. Nu lipsesc nici contractele referitoare la treieratul manual, în cazul secarei.

Revenind în domeniul recoltatului unele contracte au ca obiect strîngerea altor culturi: sorg, rapiță, cinepă, furaje (fin, borceag, trifoi, lucernă, sfeclă furajeră), culesul porumbului. De remarcat faptul că pentru recoltarea acestor culturi au fost încheiate mai rar contracte speciale, de cele mai multe ori ele făcînd obiectul unor stipulații adăugate contractelor de secerat sau treierat, ținînd cont fie de obligații în plus pe care și le asumă țăranii pentru primirea lucrării principale (de pildă acordarea unei suprafețe pentru secerat condiționată de recoltatul rapiței, a furajelor etc.), fie de favoruri făcute țăranilor prin contract (acordarea unor suprafețe pentru a fi cultivate cu porumb sau cartofi).

O categorie aparte, interesantă, o reprezintă grupa contractelor de defrișat. Mai apar apoi contracte de transport a producției cerealiere sau de furaje la arie sau la locurile de însilozare.

De o factură mai aparte sînt contractele, amintite deja, care vizează angajarea unor lucrători pe perioade determinate de timp. Contractele referitoare la alte munci agricole (gunoit, lucratul viilor) s-au păstrat doar sporadic.

Contractele sînt încheiate direct de către direcțiunea economică a domeniului, dar mai ales de către oficiile economice ale administrațiilor domeniale Oradea, Fațaș, Nojorid, Alcsi, Macea, Barmod, Radvany, Beliu, Lunca etc. cu reprezentanții muncitorilor, în mai puține cazuri cu toți lucrătorii contractanți. Acești reprezentanți rămîn apoi purtătorii de cuvînt ai lucrătorilor în relațiile cu oficialitățile domeniale, pînă la îndeplinirea tuturor obligațiilor din contract. Urmărind contractele încheiate pe mai mulți ani în aceeași administrație, constatăm de multe ori stabi-

¹⁶ *Ibidem*, p. 361.

litatea pe lungi perioade de timp a acestor conducători ai echipelor de lucrători sezonieri, aflați în fruntea acestora sezoane la rînd: Corian Gheorghe din Nojorid, Toth Jozsef din Biharea, Faur Ioar și Buda Imre din Cermei etc.

Deși uneori diferite ca extensiune, contractele, indiferent de munca la care se referă, se remarcă printr-o strînsă unitate care se păstrează pe parcursul celor șase decenii la care se referă documentele ce stau în atenția noastră. Dovedesc prin aceasta o concepție unitară, centralizată, la nivelul întregii economii domeniiale. De fapt contractele încheiate de oficialii administrativi deveneau valabile numai după avizarea lor de către directorul economic al domeniului. Unele dintre ele au puncte modificate de către conducerea economică superioară. În mod obișnuit, contractele erau apoi aprobate de către comisia economică a comitatului.

Ca o caracteristică a conținutului actelor de acest gen, se constată, chiar dacă tipicul rămîne cam același, o accentuare a complexității lor cu cît ne apropiem mai mult de anii primului război mondial, oglindind de fapt creșterea complexității economiei domeniiale sub raport structural și organizatoric.

Majoritatea contractelor au în componența lor:

1. Un titlu: „Contract de seceriș“, „Contract de treieriș“, „Contract de muncă“ etc.

2. Specificarea părților contractuante (de pildă: „pe de o parte Földeș Bela, oficial economic al administrației domeniiale Beliu a Episcopiei de rit latin din Oradea iar pe de altă parte Corian Gheorghe, locuitor în Nojorid și 27 tovarăși ai săi...“)¹⁷.

3. Obiectul contractului („Domeniul le predă una dintre batoze cu care subscrișii lucrători sînt datori să treiere cerealele direcționate spre această mașină...“¹⁸; „...domeniul le predă pentru secerat circa 256 holde ungurești de cereale de toamnă și cam 68 holde ungurești de cereale de primăvară semănate în terenurile aparținătoare administrației de Beliu...“¹⁹ etc.).

4. Obligațiile părților contractante:

4.1. Obligațiile lucrătorilor.

4.1.1. De a participa la executarea întregii lucrări în numărul de persoane prevăzut în contract; de unde obligația lor de a-și angaja forță de muncă auxiliară și care nu figurează între semnatarii contractului („subscrișii se obligă ca pînă la încheierea secerișului să angajeze alături de ei cîte o persoană, deci în total 29 mănuncheri în deplină putere, cu care să participe la executarea lucrării...“²⁰; „Buday Imre și tovarășii săi se obligă să treiere în timpul stabilit de către domeniu... producția stabilită de domeniu cu 18 bărbați capabili de muncă și tot așa cu 6 lucrătoare femei“²¹; în cazul în care ar lipsi din țărani menționați în contract, din

¹⁷ *Ibidem*, f. 118—119.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 121—124.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 136—138.

²² *Ibidem*, f. 121—124.

anumite motive, este de datoria lor să angajeze în locul acestora alte persoane; „... dacă nu ar face așa, acceptă ca domeniul să angajeze un om potrivit în locul lucrătorului lipsă cu orice plată, pe cheltuiala lucrătorilor contractanți”²².

4.1.2. De a garanta calitatea corespunzătoare a forței de muncă, garanție a executării în bune condiții a lucrării respective: „Adamek Ianos se obligă să angajeze contractual 40 de coșași capabili de muncă și 20 de femei cel puțin între 16 și 45 de ani”²³.

4.1.3. De a începe lucrarea la o anumită dată și de a o termina în timpul prevăzut („... să efectueze seceratul fără întrerupere și în timp favorabil să-l încheie în două săptămîni”²⁴); excepții de la lucru fac doar zilele ploioase, duminicile și sărbătorile trecute cu roșu în calendarul catolic, cum se preciza în contractul încheiat la 10 ianuarie 1910 la Boesig²⁵.

4.1.4. De a începe lucrarea numai în parcela stabilită de reprezentantul domeniului.

4.1.5. De a se supune pe toată durata desfășurării lucrării autorității unuia dintre ei sau (și a reprezentantului domeniului): „Se obligă lucrătorii subscriși ca în privința ordinii și disciplinei să se supună măsurilor administrației domeniului pe tot parcursul lucrului, să nu tulbure ordinea și munca prin comportarea lor ne la locul ei, ba chiar sînt de acord ca persoana conturbatoare de ordine să poată fi îndepărtată de la lucru imediat”²⁶.

4.1.6. De a respecta anumite norme tehnice sau un anumit număr de operațiuni într-o ordine riguroasă: „Se obligă subscrișii secerători să secere cerealele pe jos, cu miriștea uniformă, cerealele secerate să le clădească în cruci de 18 snopi, să grebleze miriștea și greblăturile adunate precum și cele strînse cu greblele trase de cai să le lege în snopi obișnuiți pe care să-i clădească tot în cruci de 18 snopi. Sînt datori ca pînă la treierat (sau pînă la preluarea lor de către reprezentantul domeniului — n.n.) să aibă grijă de cruci, iar pe cele împrăstiate și udate de furtună să le clădească din nou și acest lucru să-l repete ori de cîte ori va fi nevoie”²⁷; „Sînt datori să bage pe batoză producția adusă la batoză cu căruța ori pe cea aflată în stoguri, respectiv să alimenteze batoza; boabele rezultate să le pună în saci, să le vînture, să le transporte pe cîntar și de aici să le ducă în magazie. Pielele și pleava ce ies din mașină să le clădească în jirezi de mărimea dispusă și la locul cerut de administrator; cu alte cuvinte să îndeplinească orice fel de muncă necesară în jurul mașinii”²⁸.

4.1.7. De a garanta executarea în bune condiții a lucrării cu partea lor de cîștig sau, destul de frecvent, cu toate bunurile lor mobiliare și imobiliare; în cazul în care domeniul ar considera că s-au produs pagube din neînceperea la timp sau din neglijența lucrătorilor, acestea să poată fi recuperate pe baza procesului verbal încheiat, fie direct, fie prin intermediul oricărei judecătorei desemnată de domeniul „astfel că datorită delăsării lor domeniul să nu albească nici o pagubă; în caz contrar pot să recu-

²³ *Ibidem*, f. 194—197.

²⁴ *Ibidem*, f. 121—124.

²⁵ *Ibidem*, f. 218—220.

²⁶ *Ibidem*, f. 136—138.

²⁷ *Ibidem*, f. 121—124.

²⁸ *Ibidem*, f. 136—138.

pereze pagubele după un proces în fața oricărei judecătoriai alese de domeniu, depunând garanție toate bunurile lor mobile și imobile²⁹ sau „... lucrătorii subscriși se obligă ca pentru asigurarea îndeplinirii punctuale a muncii să lase drept garanție câștigul lor pe o săptămână, din care, în caz de neîndeplinire a obligațiilor asumate, domeniul este în drept să rețină atît cît crede de cuviință și să-și recupereze astfel din aceasta pagubele ce ar rezulta din neglijențele respective³⁰.”

4.1.8. De a nu angaja altă muncă, la un alt proprietar, pînă la terminarea tuturor muncilor stipulate în contract. („Se obligă secerătorii ca pînă cînd se va termina secerișul pe întreaga pustă Alcsi să nu se angajeze la alte munci, fiind obligați să rămînă (în pustă) pînă la terminarea lucrului, în caz contrar domeniul este împuternicit să-i readucă chiar și cu jandarmii și să-i oblige la încheierea secerișului³¹.”

4.1.9. De a-și asuma răspunderea colectivă pentru îndeplinirea în bune condiții a lucrărilor („... prin înțelegerea fiecărui punct al prezentului proces-verbal ne asumăm răspunderea unul pentru altul...³²; „Lucrătorii se angajează să răspundă unul pentru altul, ca toți pentru unul și unul pentru toți să fie răspunzători³³.”

4.1.10. De a accepta executarea, în subsidiar, și a altor munci nominalizate sau nenominalizate în contract, în condițiile stabilite la încheierea contractului sau în condițiile ce se vor stabili la efectuarea lucrării, conform prețului în curs pe „piața muncii” („În afară de secerat sînt datorii să se prezinte la muncile manuale ocazionate de treierat, în așa fel încît mașina să poată lucra în mod continuu, fără piedici, să transporte pleava și paie, să le clădească în jirezi și să acorde atenția necesară ca în împrejurimile mașinii să fie curat de paie și pleavă³⁴; „Domeniul stabilește ca numiții secerători în cursul anului, cînd domeniul va avea nevoie de zilieri, numiții să vină și să lucreze în contul unei plăți zilnice...³⁵.”

4.1.11. De a restitui împrumutul primit, foarte frecvent, la încheierea contractului, de a efectua în contul acestui împrumut alte munci. („Cu ocazia încheierii prezentului contract domeniul a plătit ca avans celor 46 de perechi 460 forinți, deci pentru fiecare pereche 10 forinți, cu condiția că lucrătorii contractuanți sînt datorii pentru această sumă să adune 175 holde de rapiță, aflate pe administrația Barmod a domeniului; suma sînt obligați să o restituie în timpul secerișului și totodată sînt obligați să termine întreaga lucrare pînă la adunarea ultimului bob de rapiță; chiar dacă avansul a fost depășit, depășirea va fi plătită conform prețului zilei de muncă la data respectivă. În cazul în care, datorită unor cauze care ar face pentru ei nerentabilă recoltarea rapiței, caz în care avansul, împrumutul, nu ar putea fi acoperit prin plata muncii, atunci domeniul este împuternicit să recupereze suma din partea lor de câștig, din orz, din ovăz ori din grâu, conform tarifului de pe piață³⁶.”

²⁹ *Ibidem*, f. 21—22.

³⁰ *Ibidem*, f. 136—138.

³¹ *Ibidem*, f. 21—22.

³² *Ibidem*, f. 30—31.

³³ *Ibidem*, f. 118—119.

³⁴ *Ibidem*, f. 90—91.

³⁵ *Ibidem*, f. 92—93.

³⁶ *Ibidem*, f. 30—31.

4.2. Obligațiile domeniului.

4.2.1. De a retribui munca efectuată conform înțelegerii („Secerătorii pentru munca efectuată sirguincios și curat primesc din grîul curat și din seceră a 12-a parte și din fiecare 100 de cruci una”³⁷).

4.2.2. De a asigura cel puțin o parte a alimentelor necesare lucrătorilor pe timpul desfășurării lucrării („Ca hrană la fiecare holdă de 1 200 stînjeni pătrați, atît din cerealele de toamnă cît și din cele de primăvară, lucrătorii primesc: 15,40 l. (20 ițe) grîu amestecat, $1 \frac{12}{100}$ (2 livre) slănină, 0,77 l. (1 iță) pălincă și la 3 holde 0,56 kg (1 livră) sare”³⁸ sau „în afară de aceasta, domeniul dă fiecărei perechi, ca hrană săptămînală, 1 vică (31 l.) grîu, 2 kg slănină, 1,5 l. pălincă, 1 kg sare, al căror preț este de 5 coroane și 50 de filleri”³⁹).

4.2.3. De a treiera partea secerătorilor și de a o transporta acasă la aceștia: „Partea secerătorilor, treierată pe loc, va fi transportată acasă la ei, în boabe, de către domeniu”⁴⁰; Inspectorul domeniial se obligă să treiere cu batoza domeniială, la fața locului, partea din cruci a secerătorilor; mina de lucru necesară la treierat o doua secerătorii; boabele treierate vor fi transportate de către domeniu la Oradea, (secerătorii erau din interiorul Transilvaniei și își duceau cerealele acasă cu trenul)⁴¹.

4.2.4. De a transporta, dacă era cazul, lucrătorii din satul acestora la locul de executare a lucrării și de aici acasă (prevedere mai rară): „Domeniul transportă lucrătorii (din Nojorid — n.n.) în Beliu la locul de desfășurare a muncii și la încheierea treieratului înapoi acasă”⁴²;

4.2.5. De a asigura unele avantaje lucrătorilor angajați pe mai mult timp pentru executarea mai multor lucrări sau a unora cu continuitate mai mare în timp: „Dacă lucrătorii contractanți își vor îndeplini cu punctualitate obligațiile vor primi ca răsplată cîte o bucată de pămînt de o vică pentru cartofi, spre folosință gratuită”; „Domeniul se obligă să dea fiecărui secerător cîte două holde ungurești de porumb pe din două, să-l are, să-l semene, să-l sape, să efectueze eventual și alte munci, să-l recolteze, să transporte la locul indicat de domeniu partea de porumb știuleți și coceni ce revine domeniului”⁴³;

4.2.6. De a accepta schimbarea modului de retribuire din cote părți din producție în bani („Dacă lucrătorii secerători doresc să secere în locul părții din seceriș, pentru bani, pot să o facă pentru 5 coroane la holda de 1 200 stînjeni pătrați. Sînt datori însă să-și declare această intenție înainte de începerea secerișului”⁴⁴;

4.2.7. De a accepta modificarea contractului sau anularea lui în caz de calamitare a recoltei: „Dacă semănăturile ar fi atinse de ceva calamități naturale, ca spre exemplu grindina, secerătorii au dreptul să so-

³⁷ *Ibidem*, f. 14—15.

³⁸ *Ibidem*, f. 34—35.

³⁹ *Ibidem*, f. 121—124.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 11—12.

⁴¹ *Ibidem*, f. 41—42.

⁴² *Ibidem*, f. 118—119.

⁴³ *Ibidem*, f. 129—133.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 129—133.

⁴⁵ *Ibidem*.

licite încheierea unui contract nou⁴⁵. Adesea contractele sînt completate ulterior prin unul sau mai multe puncte prin care se modifică stipulațiile anterioare de fixare a retribuirii: „Întrucît semănăturile au fost afectate de calamități naturale, respectiv de grindină, din această cauză la seceratul semănăturilor de toamnă s-au înțeles nu în parte ci în bani, adică, pe lingă hrana obișnuită, domeniul plătește de fiecare holdă 3 forinți⁴⁶.

4.2.8. De a asigura o retribuție minimă în caz de producție slabă: „În caz de calamitate domeniul asigură pe lucrători că le dă 5 q. din grîu și din ovăz la holda de 1 200 stîinjeni pătrați, iar din orz și seară 4 q. ca parte de producție minimală, în cazul în care producția obținută nu ar atinge media de mai sus la holdă⁴⁷.

5. Formula de încheiere, prin care părțile contractante, mai ales lucrătorii, recunosc că au luat act de toate prevederile contractuale, după ce acestea au fost citite și explicate în limba maternă, ținînd cont de faptul că în majoritatea cazurilor lucrătorii erau români: „Fiind citit prezentul contract în fața lucrătorilor subscriși și fiind explicat în limba lor maternă, a fost semnat. Un exemplar al prezentului contract a fost dat celui care oferă munca iar celălalt exemplar celui care își asumă executarea ei⁴⁸.

6. Semnătura reprezentantului domeniului și a țăranilor *in corpore* sau a reprezentanților acestora. În cele mai multe cazuri nu este vorba de o semnătură propriu-zisă din partea țăranilor neștiutori de carte, ci doar de o cruce în dreptul numelui lor. Contractul încheiat la 14 martie 1873 la Beiuș, de țăranii din Poieni de Jos cu oficialul din Alcsi al Episcopiei este semnat în numele celor 50 de persoane de către Grui Vasalie a Miculii, Neș Miron, Dinșe Petru, Mihuția Vasalie, Gruie Nichita, Popa Ioan, Faur Nica, Fericean Gheorghe, Gruie Ioan; pentru întregul sat depun mărturie jurații din Poieni: Coste Vasalie și Gruie Todere⁴⁹.

7. Locul de semnare, care poate fi sediul administrației domeniului (Nojorid, Beliu, Macea, Oradea, Barmod etc.), satul de unde provin lucrătorii (Nojorid, Cermei, Ucuriș, Belfir, Șicula etc.) pentru muncile efectuate în administrația Beliu, fie în orașele din apropiere, pentru ca actele să poată fi legiferate de notariatele locale: Beiuș — 1873, Ineu — 1910.

8. Data semnării, cu adînci semnificații pentru istoria relațiilor agrare. Se remarcă strădania oficialilor domeniului de a contracta lucrători sezonieri cu mult timp înainte de executarea lucrării, pe de o parte, pentru a avea asigurată din timp acoperirea lucrărilor în perioadele de vîrf, pe de altă parte pentru că se putea specula starea precară a economiei țărănești în așa-zisa „perioadă de sudură“. „A sosit timpul — se adresa la 3 noiembrie 1910 directorul domeniului administratorului Vimmer Bela din Beliu — să fie angajați lucrători pentru secerat și treierat, drept pentru care atrag atenția administratorului să se preocupe cît mai degrabă de aceasta, iar contractele ce se vor încheia pentru muncile menționate, să fie trimise spre aprobare cel tîrziu pînă la sfîrșitul acestui

⁴⁵ *Ibidem*, f. 27—28.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 29.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 234—235.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 129—133.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 21—22.

an⁵⁰. Această grabă este permanentă, se pare, pentru că o găsim exprimată și cu trei ani înainte, la 14 decembrie 1907, într-o dispoziție a aceluiași director domenal pentru încheierea „cît mai grabnică a celorlalte contracte de seceriș”⁵¹. Trebuie remarcată și tendința administrațiilor domeniiale de a încheia contracte pentru mai mulți ani consecutivi cu aceleași echipe de lucrători, cu care conlucrarea se dovedise probabil rodnică. Este de asemenea frecventă utilizarea aceluiași echipe atât pentru secerat cît și pentru treierat.

Luate în ansamblu deci, aceste contracte oferă informații despre modul de practicare a agriculturii la nivelul mării proprietăți dar adesea după metode țărănești tradiționale, care, cel puțin pentru unele secvențe ale calendarului agricol rămîn dominante, despre înnoirile care în mod inevitabil își fac simțită prezența, despre evoluția raporturilor dintre stăpînul de pămînt și proletariatul agricol, despre fenomenul social-economic de masă al participării acestuia la muncile agricole sezoniere.

Făcînd o analiză, pe baza contractelor, a principalelor culturi agricole prezente pe domeniul episcopal, constatăm caracterul predominant cerealier al agriculturii practicate. Este o continuare la altă scară a tendințelor manifestate în secolele anterioare; amplificarea are la bază înscrierea domeniului la producerea pe scară largă a cerealelor pentru piață, mai cu seamă a grîului. În ultimele decenii ale perioadei acoperite de contracte grîul curat devine aproape exclusiv, reducînd mult, fără a elimina însă, cultura grîului amestecat cu secară („secăreț”) sau orz, atât de des consemnat pentru perioadele anterioare. Dacă în contractele încheiate în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea acesta mai apare frecvent pe suprafețele date pentru secerat sau în cantitățile de grîne ce urmau a fi treierate, uneori fiind chiar predominante („contract de seceriș încheiat între episcopia romano-catolică și 23 locuitori din Tărian în legătură cu secerarea a 50 lanțuri grîu curat și 250 lanțuri grîu amestecat” — Macea, 25 mai 1856)⁵² el va fi din ce în ce mai rar menționat în deceniile următoare („Se angajază să secere producția de cereale constituită din 72 holde grîu curat, 24 holde grîu amestecat, 16 holde orz de toamnă și 30 holde semănături de primăvară din hotarul Oșorheiului...” — Oșorhei, martie 1900)⁵³. Grîul amestecat a fost însă menținut în cultură, chiar dacă nu mai apare menționat în contractele de seceriș unde sînt frecvente formulările generale „grîu”, „cereale de toamnă” etc., prezența lui fiind atestată în contracte la punctul referitor la alimentele pe care domeniul trebuia să le asigure lucrătorilor: la 18 decembrie 1903, în contractul semnat la Nojorid între oficialul din localitate și 30 de țărani din Nojorid și Chișirid pentru secerarea cerealelor de toamnă și de primăvară puse la dispoziția lor de către împuternicitul domenal, acesta se obliga, ca la începutul secerișului, să acorde țăranilor drept avans cîte 5 coroane și 1 hl. grîu amestecat, care urma să fie restituit înainte de transportarea acasă a părții secerătorilor⁵⁴; pentru deceniile anterioare, grîul dat drept hrană secerătorilor este aproape exclusiv din categoria celui „mixt”.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 218.

⁵¹ *Ibidem*, f. 156.

⁵² *Ibidem*, f. 1—2.

⁵³ *Ibidem*, f. 92—93.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 94—95.

Cultura sa, mai puțin pretențioasă la condițiile de sol și climă era păstrată deci pentru consumul intern domenial, acolo unde problema unui minim de calitate se punea destul de puțin în comparație cu producția destinată pieții. Această cultură veche, proprie unei agriculturi de subsistență, se păstrează astfel și la nivelul unei agriculturi, cea domenială, care a depășit de multă vreme acest stadiu, destinată însă tot celor al căror destin l-a urmărit pe drumul istoriei, lumii țărănești, mai precis acelei fracțiuni a acesteia, aflată încă într-un precar „echilibru marginal”.

Griul, fie sub forma griului curat, fie a celui amestecat, aparține în cea mai mare parte culturilor de toamnă. Alături de grâu apare frecvent în categoria cerealelor de toamnă secara și orzul, deși acesta din urmă este reprezentat mai ales de varietățile sale de primăvară. Dintre cerealele păioase de primăvară mai întâlnim în cultură griul de primăvară, în cantități reduse însă și ovăzul, cultură ce avea afectate suprafețe importante, în legătură cu dezvoltarea creșterii cailor, ce asigura aproape în exclusivitate forța de tracțiune domenială și pînă la generalizarea batozei cu abur, principalul mijloc pentru treierat.

Despre cultura porumbului aflăm din documentele care stau în atenția noastră relativ puține lucruri. Un singur contract are ca punct de plecare cultura porumbului, cel încheiat la 19 martie 1911 la Mărtihaz de către țărani localnici și administrația Radvany⁵⁵. Această cultură este amintită în cadrul contractelor de seceriș și de treieriș ca obligație, dar mai ales ca un mijloc de retribuire, ca un drept al țăranilor de a primi pentru executarea lucrărilor principale ce fac obiectul contractelor dar și a altor munci o anumită suprafață pentru a fi cultivată cu porumb în parte: „Domeniul stabilește din nou că fiecare secerător este dator să ia și să sape cîte două holde de porumb... pentru o treime din recoltă; în caz de neglijență în executarea lucrării, domeniul are dreptul să le ceară despăgubiri”⁵⁶; obligația este asumată de țărani în contul unor porții destul de ridicate (comparativ cu altele în aceeași perioadă) de 1/11 din semănăturile de toamnă (72 holde grâu curat, 24 holde grâu amestecat, 16 holde orz de toamnă) și 1/10 din cele 30 holde semănături de primăvară — contract semnat la Oșorhei în martie 1900⁵⁷. În administrațiile Oradea și Beliu, în primii ani ai secolului al XX-lea, acordarea unor suprafețe spre a fi cultivate cu porumb apare întotdeauna formulată în contracte ca o favoare făcută țăranilor angajați pentru îndeplinirea altor munci („Fiecare pereche de secerători va primi pe deasupra 2 holde de 1 200 stînjeni pătrați de pămînt cu porumb pentru a treia parte din recoltă, cu observația că domeniul oferă (execută) arătura, sămînța și semănatul, iar toate celelalte munci pe care le necesită porumbul vor fi executate la timp de secerători. Secerătorilor li se permite să samene prin porumb fasole, la fiecare holdă cîte două rînduri, pentru aceasta fiind datori să dea domeniului la fiecare holdă cîte doi litri de fasole boabe” — contract semnat la 10 februarie 1904 de locuitori din Episcopia Bihor⁵⁸; „Domeniul se obligă să dea fiecărui secerător cîte două holde ungurești

⁵⁵ *Ibidem*, f. 225—226.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 92—93.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 105—106.

de porumb „pe din două“, pe care să-l semene, să-l sape și să efectueze și alte munci; fiecare secerător este dator să transporte la locul indicat de domeniu partea de porumb știuleți și coceni ce revine domeniului“ (inițial s-a trecut și obligația de a da și 15 l fasole de holdă, care a fost tăiată ulterior din contract); contractul a fost încheiat în decembrie 1906 între administrația de Beliu și locuitori din Cermei⁵⁹. Ceva mai multe date tehnice ne oferă contractul semnat special pentru lucrarea a „circa 80 holde ungurești de pământ însămințat cu porumb“ în administrația Radvany, în anul 1911: „Cei ce se angajează se obligă să are bine pământul, să-l pregătească pentru însămințare, să-l însămințeze cu porumb de soi bun, să sape porumbul, să-l îngroape, să-i întretină fără buruieni, să culeagă știuleții, să taie foarte jos cocenii și să-i clădească în grămezi...“⁶⁰. Odată se specifică și soiurile de porumb pe care lucrătorii trebuie, să le însămințeze, din sămînța lor, pe terenurile primite în acest scop: porumb zis „unguresc“ sau porumb „dinte de cal“⁶¹. După cum s-a putut observa deja, prin porumb se cultivă în mod curent fasolea dar și dovleci iar uneori pe marginea loturilor floarea soarelui.

Porumbul nu a egalat în această perioadă, pe domeniul episcopal, importanța economică a culturii grîului, cu toată importanța sa crescîndă legată de creșterea animalelor. Nefiind însă destinat pe scară largă pieții, el va păstra, în general, pe marile domenii din vestul României, un loc secundar în această perioadă. Nu întîmplător către mijlocul secolului trecut se luaseră măsuri pentru stimularea culturii sale la nivelul domeniului episcopal⁶². Porumbul deținea însă de mult timp un rol important, uneori chiar dominant, în economia țărănească, mai cu seamă în zonele de deal și munte, de unde interesul acestuia de a-și asigura, în lipsa resurselor proprii, și această cereală prin munca pe marea proprietate.

Din grupa vechilor cereale sorgul (tătarca) este reconsiderată în primele decenii ale secolului al XX-lea, în scopuri comerciale; recoltarea și treierarea lui fac adesea obiectul încheierii unor contracte, mai cu seamă în administrația Beliu.

Cu tot caracterul predominant cerealier, agricultura domeniială este în această perioadă mult mai diversificată decît în epocile anterioare. Cultura cerealelor este acum însoțită, din considerente diverse, de o serie de culturi pentru nutreț și plante tehnice care adesea fac și ele obiectul unor contracte de muncă; sînt fie contracte încheiate special pentru recoltarea lor, fie, cel mai adesea, prevederi speciale pentru executarea acestor lucrări în cadrul contractelor de seceriș și treieriș; fiind în general munci grele și care nu oferău posibilitatea acoperirii nevoilor cele mai stricte ale economiei țărănești, cele de cereale, ele apar în contracte frecvent ca și condiționări ale acordării lucrărilor de secerat și treierat.

Cultura plantelor de nutreț ocupă în unele administrații domeniiale suprafețe însemnate. Uneori contractele nu specifică felul furajelor care urmează a fi cosite. De cele mai multe ori acestea sînt însă menționate. Contractul de muncă încheiat la 18 mai 1879 între Mudura Lazăr și tovarășii săi (probabil din Chișirid) și administrația din Nojorid a dome-

⁵⁹ *Ibidem*, f. 129—133.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 225—226.

⁶¹ *Ibidem*, f. 234—235.

⁶² Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 40—41.

niului are ca obiect cositul, uscatul, adunatul și clăditul în căpițe a mă-zărîchii cu ovăz (a borceagului deci) de pe cele două tarlale existente în așa-numitul „Rîit al lui Balog”⁶³. Borceagul reprezintă o cultură stabilă în administrația Nojorid, făcînd obiectul unor contracte și în anii următori. Contractul de seceriș încheiat de un grup de lucrători (probabil din Cermei — 1904) cu administrația de Beliu, prevede, ca muncă auxiliară, condiționată prin contract, recoltarea sfeclei furajere „pe din două” sau pentru 10 coroane de holda de 1 200 stinjeni, „înțelegîndu-se prin aceasta scoaterea, adunarea, transportul cu mijloacele domeniului și clădirea lor în grămezi prismatice”⁶⁴.

Altă cultură furajeră este porumbul semănat pentru nutreț, uneori în cultura a doua, după cum rezultă din contractul semnat la 6 august 1869 la Barmod între spanatul din localitate și locuitori din Kgyan⁶⁵. Mai ales în primele decenii ale secolului al XX-lea, trifoiul și lucerna sînt de asemenea frecvent menționate în cultură în aproape toate administrațiile.

Între plantele tehnice rolul cel mai important revine rapiței de toamnă, cultivată pentru sămință, cultură aflată într-o puternică ofensivă în această perioadă, uleiul său fiind reclamat tot mai mult de industrie. Între condițiile puse pentru acordarea spre secerare a unor suprafețe de cereale ori a unor cantități pentru treierare figurează frecvent recoltarea sau treierarea rapiței: „Se obligă secerătorii să se prezinte în masă la seceratul rapiței pentru plată, respectiv lucrătorul secerător (cel care cosește) pentru 60 creițari, cel care adună pentru 40 creițari pe zi” cum se stipula în contractul încheiat la 29 mai 1871 între administrația Pocei și țăranii localnici pentru secerarea tuturor cerealelor de toamnă și de primăvară din anul 1871 din administrația Pocei⁶⁶. Recoltarea rapiței face ea obiectul exclusiv al unor contracte. Un asemenea contract se încheia la 25 iunie 1875 la Barmod între administrația locală și locuitori din Békés Csaba „pentru secerarea și adunarea în cruci a rapiței existente în administrație, de 80 holde...”⁶⁷.

Alte plante tehnice sînt cînepa, amintită frecvent în primele decenii ale secolului al XX-lea în zona Beliu⁶⁸ și macul, la a cărei treierare erau obligați, în august 1907, Corian Gheorghe și cei 27 tovarăși ai săi, din Nojorid, angajați la una din batozele domeniiale aflată la Beliu⁶⁹, dar mai ales sorgul (tătarca), ce face obiectul unor contracte tot pe administrația de Beliu în primii ani ai secolului al XX-lea.

Mai sînt pomenite culturile cartofului și legumelor, la a căror recoltare trebuiau să participe iarăși țăranii angajați pentru secerat și treierat. Ca și porumbul, cartoful constituia una dintre culturile de bază ale gospodăriei țărănești, fapt pentru care acordarea de terenuri pentru cultivarea lor cu cartofi în parte (1/2, 1/3) constituie una din „favorurile” pe care stăpînul de pămînt le face lucrătorilor pentru efectuarea altor munci — pentru transportul gunoiului pe moșia din Episcopia Bihor în 1864

⁶³ F.A.S.O., *fond Episcopia...*, f. 38—39.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 96.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 13.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 14—15.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 33.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 129—139.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 118—119.

(„Dacă lucrătorii contractuanți își vor îndeplini cu punctualitate obligațiile vor primi ca răsplată, fiecare, câte o bucată de pământ de 1 vică pentru cartofi spre folosință gratuită”⁷⁰).

Trebuie făcută precizarea că, deși oferă date interesante despre culturile practicate pe parcursul a 7 decenii (1850—1920) pe domeniul Episcopiei romano-catolice de Oradea, acestea sînt, exceptînd cerealele păioase (cel mai adesea obiect al contractelor de muncă) incomplete, neputînd fi considerate în nici un caz reprezentative. O serie de culturi erau lucrate în regie proprie de către domeniu, nefăcînd necesară contractarea forței de muncă temporară.

După cum am mai remarcat, contractele de muncă păstrate se referă în mod firesc, mai mult la munci legate de recoltare și operațiunile ce o urmează. Nu lipsesc însă contracte care se referă și la alte secvențe ale calendarului agricol anual.

Astfel, din succesiunea de lucrări agricole care preced semănatul o importanță mai mare o au lucrările de defrișare și gunoie, lucrări care aparțin, fiecare, unei alte tendințe de dezvoltare a agriculturii: defrișarea este legată de vechea tendință extensivă, în timp ce acordarea unei atenții sporite gunoirii ține de tendința nouă de intensificare a agriculturii.

În linii mari sînt specificate și fazele derulării operațiunii de defrișare: odată fixată suprafața și locul ce urmează a fi defrișat, urmau: tăiatul copacilor, curățatul lor de crengi și clădirea trunchiurilor în locuri anume, la marginea parcelei de defrișat („Sînt datori ca lemnele defrișate să le pună și să le clădească în grămezi de 2 m de late și de un metru înălțime...; lemnele de construcție se vor pune câte 4 în grămezi” — contract încheiat la 10 noiembrie 1908 de către silvicultorul domenal și locuitorii din Mocirla⁷¹; locul urma apoi să fie curățit de „spini, tufe și lemne uscate”, de rădăcini, toate acestea fiind arse după o practică străveche, cenușa obținută constituind un excelent îngrășămint. Contractele prevăd ca această cultură să fie executată „în așa fel încît pe această parcelă să nu mai poată fi găsit (la controlul efectuat cu ocazia recepționării muncii — n.n.) nici măcar un lăstar, pentru ca suprafața respectivă să poată fi arată și însămintată fără nici o piedică”⁷². După curățarea locului și eliberarea lui de lemne, urma aratul, efectuat uneori chiar de către țăranii care efectuaseră defrișarea, arătura constituind astfel și un mijloc de verificare a calității lucrărilor de defrișare, operațiunea fiind executată cu inventarul lucrătorilor, care se putea deprecia sau rupe în cazul unei curățiri incomplete mai ales de rădăcini. Lucrarea se executa de obicei la sfîrșitul toamnei, iarna dacă permiteau condițiile meteorologice sau cel tîrziu primăvară devreme, în așa fel încît pînă la 1 mai locul să fie arat⁷³.

Contractul încheiat la 7 noiembrie 1863 între inspectorul domenal și 8 locuitori din Episcopia Bihor au ca obiect „Transportarea pe moșia din Episcopia Bihorului a întregului gunoi existent pe aloidul episcopesc, precum și cel ce se va mai aduna în timpul iernii, cum și unde va ordona

⁷⁰ *Ibidem*, f. 9—10.

⁷¹ *Ibidem*, f. 152.

⁷² *Ibidem*, f. 187—188.

⁷³ *Ibidem*.

domeniul: pentru aceasta respectivii locuitori vor primi dreptul de folosință gratuită a oricărei pășuni, oriunde pe moșia amintită, de la Sfântul Gheorghe pînă la 31 decembrie 1884; pe lîngă aceasta, inspectorul dă în folosință respectivilor contractuanți pămîntul gunoit în condițiile în care se va împărți și altora restul pămîntului de ogor...⁷⁴. Gunoitul mai este amintit apoi și cu alte ocazii.

Amintirea „pămîntului de ogor” în documentul de față ca și în altele ulterioare — domeniul refuzînd în mod constant să dea țăranilor partea stabilită din recoltă și din tarlaua de ogor, datorită producțiilor mari mari obținute aici, a calității superioare a grîului (de pildă contractul încheiat la 17 iunie 1876 pentru „secerarea tuturor plantelor cu spic” din administrația Oradea), — adeverește menținerea acestei practici vechi de refacere a fertilității solului și în această perioadă. De fapt, urmărind delimitările de proprietăți, efectuate în satele în care Episcopia romano-catolică avea pămînturi, în vederea compactării acestora, pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, observăm păstrarea în cadrul sistemelor calcatoriale de cultură a unor însemnate suprafețe de pămînt lăsate de ogor⁷⁵. Aceste terenuri odihnite erau afectate în mod constant grîului curat, de cea mai bună calitate, utilizat pentru sămînță sau pentru comercializare.

Aratul și semănatul, cele două munci agricole care împreună formează primul vîrf al calendarului agricol anual, sînt doar amintite în cadrul contractelor de muncă studiate, fără a se face referiri ample la condițiile tehnice de efectuare a lor. Într-un singur caz, pentru porumb, se menționează „linierea terenului în lung și lat” ceea ce presupune semănarea lui în cuiburi⁷⁶.

Informațiile despre întreținerea culturilor se referă exclusiv la plantele prășitoare, în primul rînd la porumb. Se efectuau de obicei două prășile (sapa I-a și „îngropatul”⁷⁷; dacă era cazul se executa și o a treia prășilă. După prima prășilă se semăna prin porumb fasolea „albă”⁷⁸, mai rar dovleacul și floarea soarelui, acestea din urmă interzise a se semăna prin contractul din 7 ianuarie 1910⁷⁹.

Informațiile pe care le deținem despre condițiile tehnice de efectuare a operațiunilor de recoltare sînt mai numeroase și ele permit formarea unei imagini concludente asupra principalei munci de recoltare, seceratul, imagine care de altfel s-a perpetuat în jumătatea de veac care a urmat, putînd fi documentată prin cercetări directe de teren. Această muncă care atrăgea în timpul desfășurării ei mari mase de oameni spre zona de cîmpie, se executa în răstimpul la care ne referim după același algoritm încetățenit de veacuri. Se utiliza încă aproape exclusiv pentru efectuarea acestei munci inventarul țăranului (coasa, secera și accesoriiile lor, grebla, furca). Doar spre sfîrșitul perioadei (după 1900) este amintită utilizarea greblei mari cu tracțiune animală⁸⁰. Într-un singur caz contractele menționează utilizarea secerii pentru efectuarea lucrării și anume în cel

⁷⁴ *Ibidem*, f. 9—10.

⁷⁵ F.A.S.O., fond *Colecția de planuri*, nr. 486, 562, 582.

⁷⁶ *Idem*, fond *Episcopia*..., f. 334—335.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 225—226.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 215—217.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 94—95.

semnat la 9 iulie 1874 la Nojorid, între administrația locală și 6 persoane dintr-o localitate din județul Hunedoara: „... mai jos subscrișii locuitori din Transilvania ne angajăm să secerăm cu secera semănăturile de toamnă și primăvară existente în administrația de Nojorid...”⁸¹. Contractul este semnat chiar în ziua începerii seceratului, cu lucrători veniți fără o recrutare prealabilă, asemenea altor zeci de mii, care coborau din zonele de munte ale Transilvaniei spre zonele cerealiere înconjurătoare; ei seceră după tehnica utilizată încă în satul lor. În rest utilizarea coasei pentru secerat este exclusivă. Trecerea de la seceratul cu secera la cel cu coasa reprezintă, după Albert Saboul, „un fapt capital care marchează trecerea la o economie de schimb”⁸². Evident, pe domeniul episcopal trecerea s-a făcut într-o perioadă anterioară, din moment ce acum o avem generalizată. Avantajele sale într-o economie în care asistăm la o alertare necesară a derulării secvențelor temporare ale calendarului agricol anual sînt incontestabile: permite o scurtare a perioadei de secerat, deci mai puține pierderi prin coacere și scuturare, avantaj care eclipsează toate dezavantajele utilizării sale. Acest fapt determină preferarea sa în condițiile normale, inclusiv prin prevederile contractuale, cum este cea inclusă contractului semnat la 3 iunie 1866 la Alcsi, între șpanatul de aici și locuitori din Bessermenyi pentru secerarea a 23 lanțuri grîu curat de toamnă și 120 lanțuri de orz și ovăz din prediul amintit. La punctul 3 al contractului se precizează că „secerarea se va face cu coasa”⁸³.

Munca se execută în perechi, dar sub conducerea unui „conducător al secerișului”⁸⁴, care adesea nu participă la muncă, nefiind inclus în „perechile” care lucrează efectiv⁸⁵. Fiecare contract de seceriș are specificat numărul de perechi în care țărani contractuanți sînt obligați să execute lucrarea pentru a termina în perioada prevăzută. O pereche, ca unitate de măsură a forței de muncă dar și ca echipă de executare a lucrării, se compune ca persoane obligatorii din coșas și legător rolul lor putîndu-se schimba în timpul desfășurării muncii, persoane trecute în mod obișnuit în contracte, la care se adaugă mănuncherul sau mănuncherii, care adesea erau subangajați de către fiecare pereche în parte: „Pentru ca să se termine în timp optim seceratul — se specifică în contractul încheiat la 17 iunie 1876 pentru secerarea „tuturor plantelor cu spic din administrația Oradea” — este nevoie de 24 perechi de secerători și tot atîtea de mănuncheri”⁸⁶. Uneori textul contractelor ne lasă să presupunem și perechea formată din secerător și mănuncher, cum reiese din cel semnat la 16 decembrie 1903 la Nojorid de administrația locală și 30 lucrători din Nojorid și Chișirid: „pe tot parcursul secerișului sînt datori să se prezinte în 30 perechi, în așa fel încît, pe lângă fiecare secerător să existe un mănuncher”⁸⁷. În mod curent însă prin „pereche” se înțelege numai tandemul coșas-legător, uneori obligatoriu bărbați („Contractuanții sînt datori

⁸¹ *Ibidem*, f. 40.

⁸² Albert Soboul, *La civilisation et la Revolution française*, tom. I, Arhart, 1970, p. 101.

⁸³ F.A.S.O., fond Episcopia..., f. 11—12.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 160—161.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 174—176, 177—179.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 36—37.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 94—95.

să se prezinte... pentru prestarea lucrului în 25 perechi, deci 50 de oameni, făcînd excepție femeile și copii⁸⁸, cum reiese din ele mai multe contracte: „...locuitorii se angajază să se prezinte în număr de 18 perechi de cosași puternici și legători capabili de muncă și cu mănuncherii necesari acestora⁸⁹. Perechea formată din cosaș-legător se păstrează și mai tirziu, în perioada dintre cele două războaie mondiale mai rar însă și numai în cazul unor munci executate la foarte mare distanță de casă⁹⁰; pentru Bihor însă caracteristică va fi echipa formată din 5 persoane (2 cosași, 2 mănuncheri, 1 legător) și mai rar din trei persoane (1 cosaș, 1 legător, 1 mănuncher)⁹¹. În contracte se precizează adesea gruparea perechilor în echipe: „Sînt datori să se prezinte în 4 echipe, în total 24 de perechi“; „se obligă să efectueze lucrarea în 5 echipe, în total cu 30 de perechi⁹².

Odată stabilită ziua și tarlăua în care să înceapă munca, modul de desfășurare a unei zile de lucru este cel obișnuit. Dimineața devreme se fac legăturile, care se așază apoi la umbră sau se udă periodic. Momentul putea fi anticipat în locurile unde terenurile de secerat aveau în apropierea lor locuri mlăștinoase, cu păpuriș, care oferea — prin lungimea și mobilitatea papurii — legători mai ușor de minuit și totodată mai rezistente, fără a se utiliza pentru aceasta o parte din spice, care adesea se puteau scutura. Uneori tăierea papurei pentru legători face obiectul unui punct complementar în contract, cum este cazul celui încheiat în 1875, de sătenii din Micherechiu, reprezentați de Trifa Nicolae, Ciotie Iosif, Găvruta Ion, Bordaș Gheorghe, Oros Mihai, Iuhas Flore, Bușe Mihai, Plumbaș Teodor, Pater Petru, Cefan Pavel, Pățaș Gheorghe, pe de o parte și domeniul pe de altă parte și în care la punctul 4 se arată că: „Întrucît cerealele se leagă în snopi, se obligă contractuanții ca de pe moșia domnului Swartz Bumi, aflată în pusta Oșorhei, să taie și să pregatească dinainte atîtea legători de papură cîte sînt necesare pentru legarea întregii recolte⁹³. În alte cazuri legarea snopilor se făcea diferențiat: cerealele de toamnă împreună cu ovăzul și mazăricea sînt legate cu legători făcute din ele, în timp ce orzul era legat cu legători din papură⁹⁴. Utilizarea papurii pentru legarea snopilor este actuală încă în satele necooperativizate care au în hotarul propriu păpurișuri, cum am întîlnit în cursul anului 1987 la Șuncuiș, comună situată pe cursul Crișului Repede⁹⁵. După ce s-a zvîntat roua începe cositul; în spatele cosașului, mănuncherul adună brazda în mănunchiuri pe care îi așază pe legători; dacă există legător în „pereche“, acesta leagă snopii, dacă nu cosașul este cel care își intrerupe periodic munca pentru a lega snopii. Trebuia să se aibă grijă ca snopii să fie uniformi ca mărime după cum și miriștea trebuia să fie uniformă și tăiată jos, cum se specifică în cea mai mare parte a contractelor de seceriș; în unele cazuri administratorul domenal își rezervă dreptul ca, dacă la controlul efectuat găsește snopii

⁸⁸ *Ibidem*, f. 21—22.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 105—106.

⁹⁰ Informator (în continuare: inf.) Todoca Dumitru, ns. 1914, nr. 30, Todocești (jud. Bihor), 1988.

⁹¹ B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 372—373.

⁹² F.A.S.O., *fond Episcopia...*, f. 65—66, 73—74.

⁹³ *Ibidem*, f. 30—31.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 215—217.

⁹⁵ Inf. Popovici Florian, ns. 1922, nr. 1, Șuncuiș (jud. Bihor).

făcuți prea mari „să-i taie și ei (secerătorii) să-i lege din nou“ — cum se specifică în contractul încheiat la Nojorid la 31 decembrie 1910⁹⁶. Recolta este adunată apoi în cruci de 18 snopi zise și „cruci popești“, avînd grijă ca snopul de de-asupra, numit „popă“, să fie bine legat de snopii de sub el, pentru a conferi crucii o cît mai mare rezistență la vînt. Locul de pe care s-au adunat snopii urmează a fi greblat, greblăturile legate și ele în snopi și clădite apoi în cruci. Acestea în condiții normale. În cazuri speciale (vreme nefavorabilă, grîu buruienos) sînt necesare operațiuni suplimentare: „Dacă producția este buruienoasă și trebuie uscată toți secerătorii și mănuncherii capabili să cosească, să facă acest lucru, în timp ce ceilalți mănuncheri pregătesc legăturile; dacă trebuie, brazdele vor fi întoarse și apoi legate cînd li se va spune“⁹⁷.

În cazul culturilor de primăvară sau în cazul culturilor calamitate adesea cerealele nu erau legate în snopi ci doar strînse în grămcozi, care la rîndul lor puteau fi adunate mai multe în căpițe. Obligațiile lucrătorilor nu se opresc aici, lor le revine sarcina de a îngriji de cruci, pînă la preluarea lor de către reprezentanții domeniali sau pînă la transportarea lor în vederea treieratului. Toate contractele au în alcătuirea lor o prevedere prin care secerătorii sînt obligați să adune crucile sau căpițele împrăștiate de vînt, să le usuce dacă este cazul și să le reclădească, să repete această muncă ori de cîte ori ar fi nevoie („Pînă cînd nu se termină în întregime seceratul și adunatul și pînă cînd nu se preiau numeric cerealele de la ei, sînt obligați să refacă crucile împrăștiate din cauza furtunilor sau a altor intemperii, de cîte ori este necesar; pagubele produse din cauza neglijenței trebuie să le plătească“⁹⁸).

În legătură cu seceratul, contractele reflectă grija domeniului de a aduna fără pierderi recolta, de unde termenile foarte strînse fixate secerătorilor pentru a termina lucrarea ca și întreaga gamă de opreliști și amenințări ce sînt înserate în toate aceste documente: „Toate cele 160 lanțuri la care s-au angajat sînt obligați să le termine în 20 de zile de muncă; în cazul în care nu s-ar conforma domeniul poate să angajeze ajutoare pe care să le plătească ei“⁹⁹; „După începerea secerișului se obligă să continue lucrul cu sîrguință și neîntrerupt, în timp de două săptămîni să termine atît cerealele de toamnă cît și pe cele de primăvară, în cazul în care timpul nu-i împiedică, dar cel mult se va încheia în trei săptămîni toată lucrarea“¹⁰⁰.

Obligațiile secerătorilor nu se încheie însă nici acum. Ei trebuie să participe adesea la transportarea recoltei la arie, la clădirea ei în stoguri, la treierat („Partea secerătorilor se va duce într-un loc toată, se va treiera cu mașina de treierat de către domeniu, astfel încît, atît la transportul crucilor treierate cît și la treierat, secerătorii să dea forța de muncă necesară, inclusiv la mașina de treierat“ cum se stipulează în contractul semnat la 20 mai 1875 la Alcsi, între administrația locală și 29 locuitori din Tărian)¹⁰¹ sau „Inspectoratul domenal se obligă să

⁹⁶ F.A.S.O., *fond Episcopia* . . . , f. 221a.—224a.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 215—217.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 30—31.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 5—6.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 14—15.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 27—28.

treiere cu mașina domeniială la fața locului partea în cruci a secerătorilor; mîna de lucru necesară la treierat o dau secerătorii“ (4 iulie 1974 — contract semnat la Macea cu secerătorii veniți din interiorul Transilvaniei)¹⁰²; uneori treierarea de către domeniu cu mașina proprie a părții secerătorilor este un prilej pentru stăpînul de pămînt de a mai smulge niște zile de muncă gratuite, cum reiese din contractul semnat la 8 iulie 1879 la Nojorid de către lucrători secerători din Chișirid și administrația locală: „Partea secerătorilor se treieră cu mașina cu abur a domeniului, în schimb forța de muncă la mașină o asigură secerătorii care sînt datori ca și la transportul și împărțirea recoltei să presteze cîte o zi fără plată și la toate aceste munci să fie prezenți; în caz contrar nu li se vor călca cerealele ce le revin“¹⁰³.

În general treierarea părții secerătorilor constituie în permanență o prevedere importantă a contractelor de seceriș, datorită nevoilor acute, strigente, ale gospodăriei țărănești de a intra cît mai rapid în posesia părții ce-i revine. Domeniul este obligat de foarte multe ori să permită treierarea prioritară a părții secerătorilor, dar nu pierde nici acest prilej de a face sub forma unei favori: „Pentru treieratul părții secerătorilor, la terminarea completă a seceratului, domeniul le permite treieratul, dar, întrucît pe aceeași moșie lucrează mai multe cete de secerători, ordinea primirii mașinii este stabilită de administrator“¹⁰⁴.

În alte situații, în realitate probabil în mod curent, se precizează și prioritatea operațiunilor de transport: „Partea secerătorilor — se precizează în contractul semnat în martie 1900 la Oșorhei — va fi transportată la arie cu forța domeniului, numai după transportarea cerealelor domeniului“¹⁰⁵. De fapt implicarea tot mai mare a secerătorilor în munca de transport a recoltei la arie și de treierat este o tendință ce se va accentua tot mai mult cu cît ne apropiem de sfîrșitul perioadei în care sînt datate contractele. Alteori este specificată și operațiunea ce trebuia executată de secerători cu ocazia transportului și treierîșului: țărani trebuiau să dea „omul care lucrează pe jos“ (deci cel care la încărcat dă snopii din cruci în căruță) sau „furcarul“ la treierat, persoană care dă snopii de pe stog pe batoză, operațiuni dintre cele mai grele¹⁰⁶.

Uneori intră în sarcinile secerătorilor și transportarea părții ce le revine la domiciliul propriu (Tărian, 1856)¹⁰⁷. Alteori domeniul oferă mijloacele de transport iar țărani secerători forța de muncă necesară pentru efectuarea transportului: „de la data intrării în posesia secerătorilor a cerealelor ce le revin, domeniul nu-și mai asumă nici o răspundere, forța de muncă necesară pentru transportarea acasă a părții secerătorilor va fi asigurată de lucrători“ — Episcopia Bihor, 1904¹⁰⁸. De multe ori domeniul se obligă să transporte la domiciliul secerătorilor numai o parte a retribuției, boabele, cealaltă parte revenind secerătorilor: „Se menționează că boabele treierate din crucile părții secerătorilor vor fi transportate acasă de către domeniu, în schimb paiele se vor transporta acasă

¹⁰² *Ibidem*, f. 41—42.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 52—52.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 215—217.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 92—93.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 121—124, 16—17.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 1—2.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 105—106.

pe cheltuiala secerătorilor“ — Alcsi, 20 mai 1875¹⁰⁹. Sînt și cazuri în care se fixează și termene limită pentru eliberarea locului ocupat cu paiele secerătorilor: „Sînt datori să-și transporte paiele cel tîrziu la o lună de la încheierea treieratului de pe moșia domenală. În caz că nu o vor face, domeniul le va folosi, fără ca secerătorii să poată pretinde despăgubiri¹¹⁰.

Transportul, mai ales cel al cerealelor dar și al furajelor, de pe cîmp, face și obiectul unor contracte separate, cum sînt cele încheiate în administrația Radvany. Astfel transportarea producției de cereale de toamnă, și de primăvară de pe 1110 holde pe care trebuiau să-l efectueze locuitorii din Cefa în anul 1912 se făcea pentru 20 de filleri de crucea transportată și așezată în stog; de asemenea domeniul trebuia să asigure loc pentru pășunatul de noapte al cailor și furaj pentru hrana de prînz a acestora. Fiecare căruțaș urma să mai aducă cu el încă o persoană care să ajute la încărcat și descărcat¹¹¹.

În unele cazuri partea de producție ce revine lucrătorilor este transportată numai pe o anumită distanță de către domeniul și nu pînă în satul acestora. Prin contractul încheiat la 21 ianuarie 1908 de locuitori din Seleuș de Beliu și administrația de Beliu se prevede obligația acesteia de a transporta cerealele lucrătorilor doar pînă la Ineu, urmînd ca de acolo pînă la Seleuș să și le transporte singuri¹¹².

Între cele mai importante prevederi din contractele de seceriș, alături de cele care stipulează condițiile de desfășurare a muncii, sînt cele referitoare la retribuirea sa.

Modalitatea tradițională de retribuire a muncii la seceriș, la nivelul întregului continent european, a constituit-o retribuirea în cote-părți din producția recoltată. Este o retribuire fluctuantă, fluctuația fiind determinată de o serie de factori (mărimea și calitatea recoltei, numărul solicitanților lucrării, concurența, gradul de organizare a lucrătorilor agricoli, felul culturii etc.)¹¹³. Acest mod de retribuire îmbracă și el mai multe modalități.

Cea mai uzitată este plata „în cruci“ sau grămezi (în cazul cerealelor de primăvară). Proporțiile consemnate în documentele analizate sînt cuprinse între 1/14 și 1/9, cu frecvența mai mare a celor de 1/13 și 1/14 în cazul cerealelor de toamnă și 1/12—1/13 în cazul cerealelor de primăvară. Pe lîngă acestea, pînă pe la 1900, se acordă de regulă încă o cruce dintr-o sută „după ce s-a scăzut partea respectivă“¹¹⁴. Obișnuit, această cruce suplimentară se dă atît din cerealele de toamnă cît și din cele de primăvară, într-un singur caz se specifică faptul că se dă numai din cerealele de primăvară¹¹⁵. Mai rar li se acordă secerătorilor o cruce suplimentară și în contul uiumului pe care trebuiau să-l lase la moară (probabil domenală)¹¹⁶. Acordarea unor proporții mai mari din producția se-

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 27—28.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 254—255.

¹¹² *Ibidem*, f. 177—179.

¹¹³ B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 369—370.

¹¹⁴ F.A.S.O., *fond Episcopia...*, f. 11—12.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 90—91.

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 34—35.

cerată se datorează de obicei unor situații speciale. Astfel contractul de secerare a 61 lanțuri grâu amestecat și 70 lanțuri grâu curat, în prediul Macea, pentru care secerătorii primeau a 9-a parte, atât din grâul curat cît și din cel amestecat, prevede că lucrarea trebuia terminată în 3 zile grâul curat și în trei zile cel amestecat. Contractul este semnat într-o situație mai dificilă pentru domeniu pentru că semnarea lui este făcută la 23 iulie, deci seceratul întârziase și exista riscul unor pierderi mari prin scuturare¹¹⁷. În alte cazuri acordarea unei proporții mai ridicate se datora obligației asumate de secerători de a participa și la efectuarea altor munci. Astfel, prin contractul semnat la 11 februarie 1900 se acorda secerătorilor 1/10 atât din cerealele de primăvară cît și din cele de toamnă, la cele de primăvară dînd în plus din 100 de cruci una, însă „în afara seceratului secerătorii sînt datori să se prezinte la muncile manuale ocazionate de treierat, în așa fel încît mașina să poată lucra în continuu, fără piedici, să transporte paie și pleava, să le clădească în jirezi și să acorde toată atenția ca în preajma mașinii să fie curat de paie și de pleavă; aceasta urmează să o facă pentru plată; mai mult chiar, „Lucrătorii sînt datori încă să cosească și producția de furaje a domeniului, să o adune, să o clădească în căpițe și la fel ca la cereale, să o transporte lucrînd ca zilieri conform tarifului curent”¹¹⁸. Un alt exemplu oferit de contractul încheiat la 10 decembrie 1910 la Oradea, este și el cît se poate de convingător în acest sens: lucrătorii primeau 1/10 din recoltă și cite două holde ungurești de porumb de pereche în a 3-a parte, însă pe lângă muncile pe care le presupunea seceratul și cultivarea porumbului „lucrătorii sînt datori să participe la toate lucrările agricole în timpul stabilit de administrație și în numărul cerut, la cositul lucernei, trifoiului, a mazărichii cu ovăz, a finului, a porumbului furajer, la culesul porumbului, la tăiatul cocenilor, la transportul sfeclei, la însilozarea ei, la tăierea și transportul gheții, la transportul cerealelor și a furajelor, la clăditul jirezilor, contra unei plăți de zilieri, cum se va plăti în momentul respectiv în acele părți”¹¹⁹. Se acordă părți mai mari (1/10—1/11) în anii primului război mondial, în concordanță cu resimțirea lipsei forței de muncă.

Partea din producție acordată se menține tot timpul redusă în cazul secerătorilor veniți din alte zone, conform unei practici discriminatorii de mai lungă durată, perpetuată pînă aproape de zilele noastre¹²⁰; ea este mai redusă și datorită faptului că acești lucrători veniți din zone mai îndepărtate se angajează de obicei pentru executarea unei singure operațiuni și primesc adesea și cantități mai mari de alimente¹²¹.

În mod curent, partea acordată secerătorilor din cerealele de toamnă și din grâul curat este mai mică decît cea acordată din cerealele de primăvară; din cele 60 contracte de seceriș păstrate 56 consemnează retribuirea în cote părți din producție, iar din acestea în 14 cazuri (înainte de 1900) această regulă este valabilă; în celelalte contracte se acordă parte egală atât din cerealele de toamnă cît și din cele de primăvară.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 7—8.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 90—91.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 234—235.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 34—35.

¹²¹ B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 372.

Este o tendință generală a domeniului de a păstra pentru sine partea cea mai valoroasă calitativ a recoltei, tendință pusă în lumină și de acordarea pentru hrană lucrătorilor, în mod predilect, a grîului mixt, de neacordarea retribuirii din suprafețele cultivate după ogor etc. În alte contracte formularea este diferită față de celelalte. Astfel, în contractul semnat la 18 decembrie 1903 la Nojorid, după ce se precizează că lucrătorilor li se dau 10 cruci din 100 la grîu și celelalte semănături de toamnă și 11 cruci din 100 la ovăz, se specifică faptul că domeniul își asigură o producție minimă la holda de cereale, după care urmează acordarea retribuiției. De asemenea secerătorilor li se asigură, la dorința lor expresă, o retribuiție minimă de 50 kg la holda de cereale de toamnă și 44 kg la ovăz¹²². Retribuirea nu se mai face deci în cote-părți din producția secerată ci printr-o cantitate fixă la unitatea de suprafață. Este o precauție pe care și-o iau secerătorii, cu toate riscurile, de a-și asigura o cantitate minimă la unitatea de suprafață.

Retribuirea printr-o cantitate fixă de cereale la unitatea de suprafață apare în mod curent ca o clauză în contracte în caz de calamnitare a recoltei: „În caz de calamnitare, domeniul asigură pe contractuanți că oferă pentru fiecare holdă de grîu și ovăz 5 q, pentru secară și orz 4 q, pentru sămînța de mazărice 3 q”¹²³.

Într-un singur caz retribuirea se face prin procente din producția recoltată zilnic („Domeniul se obligă ca pentru munca efectuată cu ziua să dea 2,50% din cerealele de toamnă și 3% din cele de primăvară...”) ¹²⁴.

Retribuirea în bani pentru seceratul cerealelor apare în unele contracte încheiate de la început pentru plata în bani și în altele în care, din cauza deprecierei recoltelor prin calamnitare, contractele, încheiate de la început pentru plata în cote-părți din producție sînt modificate pentru plata în bani. Și în cadrul acestei modalități de plată se menține aceeași inegalitate între cerealele de toamnă și cele de primăvară. Plata este făcută global, la holdă sau pe fiecare pereche participantă la muncă. Pentru secerarea fiecărei holde de 2.400 stînjeni pătrați de cereale de toamnă, secerătorii din Poiani de Jos primeau în prediul Alcsi, în anul 1873, cite 8 florini, plus alimentele, față de numai 6 florini cît primesc pentru secerarea unei holde de cereale de primăvară¹²⁵. În bani se efectuează și plata pentru secerarea celor 542 de holde de cereale din administrația de Barmod de către locuitorii din Micherechiu, după calamnitarea producției de către grindina căzută¹²⁶. Adesea se plătește în bani doar pentru secerarea cerealelor de primăvară, cum se proceda la Macea în 1872, pentru munca efectuată de locuitorii din Girișul de Criș: din grîu primesc a 14-a parte, pentru ovăz, de fiecare holdă, 3 florini¹²⁷. Condiții mai avantajoase obțin locuitorii din Nojorid în 1880 cînd primesc cite 4 forinți și 30 filleri pentru secerarea unei holde cadastrale de cereale de toamnă și 3 forinți și 30 de filleri la holda cadastrală de cereale de primăvară¹²⁸. Plata se efectua în mai multe etape: înainte de înce-

¹²² F.A.S.O., fond Episcopia..., f. 94—95.

¹²³ *Ibidem*, f. 105—106.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 96.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 21—22.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 32.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 47—48.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 61—62.

perea lucrării, pe măsura executării ei, urmînd ca socotelile definitive să fie făcute la terminarea lucrării („Ofertantul este dator să plătească contractuanților cu o zi înainte de seceriș 200 forinți, să le plătească pe timpul desfășurării seceratului, după proporția muncii executate, plata definitivă se va face însă la încheierea secerișului”¹²⁹ „la încheierea contractului domeniul dă fiecăruia cîte 5 forinți, în total deci 250 de forinți fiind obligat să le plătească oficialul. La fel și atunci cînd țaranii vor porni la muncă din satul lor să se dea fiecăruia cîte 5 forinți, în total 250 de forinți, ca avans, pentru care sumă în schimb, trebuie să dea o chitanță semnată de antistia comună și de ei”¹³⁰, restul urmînd să li se dea la terminarea muncii. În general, în cazul retribuirii în bani, secerătorii nu pot pretinde paie¹³¹.

Banii figurează deci în contracte și sub forma arvunei, avansului sau a împrumutului pe care domeniul îl acordă țăranilor cu care contracta lucrarea. Acestea puteau fi recuperate de către domeniul la încheierea lucrării, prin restituirea de către țărani sau prin reținerea din partea ce le revenea în retribuție. Țărănimea săracă era nevoită să recurgă frecvent la împrumuturi, neavînd adesea altă posibilitate pentru a-și scoate gospodăria din iarnă. De aceea aceste împrumuturi apar în mod constant în contractele de seceriș, domeniul speculînd cu consecvență această situație precară a familiei țărănești, putînd, în aceste condiții, să obțină contracte cît mai avantajoase din punctul său de vedere. Astfel, pentru cei 460 de florini plătiți la 11 aprilie 1875 țăranilor din Micherechiu, cu care domeniul încheiasse un contract de seceriș, aceștia „sînt datori pentru această sumă să adune 175 holde de rapiță aflată pe adminisitrația de Barmod a domeniului...”¹³². Situația dificilă, dramatică chiar, a țăranimii sărace în perioada așa-zisă „de sudură” este mai mult decît evidentă în cazul contractului semnat la 6 iulie 1874 și care are ca un ultim punct prevederea: „Întrucît tovarășii noștri de seceriș sînt locuitori în Valcăul Maghiar și datorită condițiilor grele actuale (foamete) abia dacă pot să acopere cheltuielile de drum, pentru aceasta au luat de la casierul administrației de Macea 50 forinți pentru cheltuielile de drum, în așa fel încît la sfîrșitul seceratului să lucrăm orice fel de muncă în calitate de zilieri, iar dacă administrația nu ar putea să ne dea de lucru sau nu ar vrea, o împoternicim să rețină din plata ce ne revine, respectiv din orz”¹³³.

În general, condițiile destul de grele în care erau încheiate contractele de către țărani — în comparație de pildă cu cele ce se vor încheia în perioada dintre cel două războaie mondiale¹³⁴ — se datorează în mare măsură exploatării de către reprezentanții domeniali a situației precare a gospodăriei țărănești în așa-zisa „perioadă de sudură”, perioadă cuprinsă între epuizarea proviziilor alimentare făcute din recolta anului trecut și noua recoltă. „Sudura” era adesea imposibilă fără împrumutu-

- ¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*, f. 21—22.

¹³¹ *Ibidem*, f. 234—235.

¹³² *Ibidem*, f. 30—31.

¹³³ *Ibidem*, f. 41—42.

¹³⁴ B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 369.

rile în contul cărora trebuiau apoi să lucreze în vara care urma¹³⁵. Analizând data de încheiere a contractelor de seceriș în număr de 60, constatăm că doar 10 au fost semnate după 15 iunie, deci în preajma și în timpul desfășurării lucrării, celelalte fiind încheiate, exceptând unul care nu are precizată data, în intervalul lunilor octombrie anul precedent — 15 iunie anul de desfășurare a lucrării, perioadă în care se manifestă adesea o creștere galopantă a prețurilor, o „enervare” în domeniul prețului grîului, de care vorbește C. E. Labrousse¹³⁶.

În contul retribuției secerătorilor un loc important revine hranei pe care cel ce oferea munca trebuia să o asigure lucrătorilor aflați, în general, departe de casă și deci în imposibilitatea de a și-o procura singuri, după o practică generală la scara întregii Europe¹³⁷. Chiar atunci cînd se aflau aproape de casă, cînd executau munca în propria localitate, nu aveau adesea hrana necesară nici acasă. De aceea, în destul de puține cazuri hrana lipsește din prevederile contractuale, în toate aceste cazuri fiind vorba de oameni din localitatea respectivă ori din sate vecine. Din 60 de contracte doar în 8 nu este menționată hrana; în unele contracte, în care se prevede acordarea de fiecare pereche a cîte 2—3 holde de porumb de lucrat în parte nu se mai acordă și hrană.

În mod curent din hrană fac parte: grîul obișnuit (grîu amestecat, mixt), făina, de cele mai multe ori în locul grîului, piine în mai puține cazuri, iarăși în locul grîului, pentru locuitori din alte zone, care nu au posibilitatea să-și coacă singuri piine, slămina, lipsește doar în situațiile în care lucrul contractat pentru plata în bani nu prevede și mîncare ci doar băutură, brînză, în 6 cazuri, în unele situații specificîndu-se că este vorba de brînză de oaie, pălinca de cereale, prezentă aproape în toate cazurile în care contractele prevăd și acordarea hranei, dar și în cazul plăților efectuate în bani, sarea și ea constant prezentă, la care se adaugă mai rar carne de vită și de oaie; într-un caz este amintită mîncarea caldă și în alt caz este pomenit oțetul.

Hrana se acordă: la unitatea de suprafață („În contul hranei primesc după fiecare holdă de 1 100 stînji păturați 10 l grîu amestecat, 1 l pălincă obișnuită, 1 kg slănină, 300 g sare”¹³⁸ ori de o pereche (persoană) săptămînal („Ca hrană de pereche se dă săptămînal 1 vică (31 l grîu); 2 kg slănină, 1,5 l pălincă, 1 kg sare”)¹³⁹; uneori se acordă hrana global, pentru toată durata desfășurării muncii (În contractul semnat la 7 ianuarie 1910 la Ineu, pentru perioada de secerat — 15 zile sau cel mult trei săptămîni — „fiecare pereche primește 60 kg grîu, 5 kg slănină, 2,5 kg sare, 2 coroane și 20 creștări bani pentru vin”¹⁴⁰).

De obicei această hrană se dă la începutul fiecărei săptămîni, dar sînt și cazuri în care se eliberează eșalonat pe timpul desfășurării lucrării „...domeniul dă la începutul seceratului grîul, dar transportul

¹³⁵ C. E. Labrousse, *La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution*, Presses Universitaires des France, Paris, 1944, p. IX; B. Ștefănescu, *Participarea... II*, p. 365..

¹³⁶ C. E. Labrousse, *op. cit.*, p. IX.

¹³⁷ Fernand Braudel, *Jocurile schimbului*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1988, p. 350.

¹³⁸ F.A.S.O., *fond Episcopia...*, f. 63—64.

¹³⁹ *Ibidem*, f. 159—161.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 215—217.

ăcestuia la moară și înapoi, ca și transportarea altor alimente întră în sarcina secerătorilor; domeniul transportă numai apa; slănina, sarea, se vor da în două rate, iar banii de vin la încheierea secerișului¹⁴¹.

Prin structura ei, chiar dacă uneori cantitativ ar putea fi suficientă, din punct de vedere calitativ și compozițional hrana pare în majoritatea cazurilor insuficientă, fapt specificat de altfel și în unele contracte, unde se menționează că pentru completarea hranei țăranii sînt nevoiți să se deplaseze în tîrgul din apropiere („Cu excepția alimentelor de la punctul 4 de celelalte se vor îngriji secerătorii”)¹⁴².

De asemenea, în cazul în care, din motive de vreme nefavorabilă, s-ar întrerupe munca, pentru perioada de întrerupere nu se acordă hrană: „Dacă ar ploua și ploaia ar ține mai mult de o zi și jumătate, în zilele ce depășesc această durată, hrana secerătorilor se va scădea din plată” deci din partea de recoltă ce le revine, cum se specifica în contractul încheiat la 4 decembrie 1908 la Cermei¹⁴³. La fel, depășirea duratei stabilită prin contract pentru terminarea lucrării presupune și ea întreruperea acordării hranei „indiferent de motivul” pentru care se produce această depășire¹⁴⁴.

După cum am mai menționat, seceratul cerealelor păioase constituie cea mai importantă muncă de recoltat ce face obiectul unor reglementări contractuale, dar nu singura. Am văzut că acordarea unei suprafețe pentru a fi cultivată cu porumb constituia o obligație, dar cel mai adesea o înlesnire, o favoare, pe care domeniul o făcea secerătorilor sau treierătorilor pentru îndeplinirea „ireproșabilă” a muncii principale, adesea și a altora.

Trebuie specificat faptul că în cazul porumbului nu este vorba doar de recoltat ci de un întreg complex de lucrări care vizează tot ciclul culturii sale: arat, semănat, săpat, cules, transport. În acest caz lucrătorii primesc jumătate din producția obținută; altelei se dă în parte porumbul semănat, țăranilor revenindu-le doar săpatul și recoltatul și eventual semănatul fasolei, dovlecilor sau florii soarelui, caz în care retribuția se reduce la 1/3 din recoltă. În mod obișnuit aceste proporții se referă atît la știuleți cît și la coceni.

Lucrarea pămîntului cultivat cu porumb nu face decît într-un singur caz obiectul unor contracte separate și deci referirile de ordin tehnic sînt relativ sărace. De obicei sînt menționate lucrările ce revin domeniului și cele ce intrau în sarcina țăranilor, modul lor de desfășurare, precum și dreptul țăranilor de a semăna în lotul repartizat un anumit număr de rînduri cu fasole („Domeniul dă fiecărui secerător 3 holde de porumb în a treia parte, a cărei întreagă muncă, cu excepția aratului și semănatului, să o efectueze secerătorii. Domeniul transportă partea ce-i revine din porumb și din coceni cu utilaje proprii. Domeniul își rezervă dreptul ca în măsura în care careva dintre ei nu ar lucra corect și la timpul potrivit pămîntul dat în a treia parte, să i-l ia fără nici o despăgubire. Țăranii au dreptul să samene cîte două rînduri de fasole oloagă în fiecare holdă de porumb, recolta revenindu-le în exclusivitate”¹⁴⁵. Po-

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*, f. 167—168, 171—173.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 208—209.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 262—268.

rumbul este cules cu sau fără pănuși și pus în grămezi egale pentru a ușura împărțirea. Urma, dacă era cazul, depănușarea, sortarea lui pe două „clase”, transportarea știuleților, apoi tăierea cocenilor, legarea lor în snopi, așezarea lor în grămezi de mărime egală de 25 de snopi.

Lucrătorii își transportau partea din producție ce le revenea singuri, cu propriile mijloace, dar numai după ce în prealabil participau la transportarea părții domeniiale; trebuie de asemenea să efectueze lucrarea într-un timp cât mai scurt pentru a elibera rapid terenul în vederea semănatului culturilor de toamnă: „Să-și transporte porumbul și cocenii cu mijloacele proprii, numai după ce întreaga producție a domeniului este la adăpost. Dacă nu le duc într-o săptămână vor intra în posesia domeniului fără nici o despăgubire”¹⁴⁶.

Recoltarea porumbului era precedată însă de recoltarea fasolei, operațiune pentru care administrațiile domeniiale fixează zile anume (săptăminal în fiecare miercuri — în contractul semnat la 2 noiembrie 1908 la Beliu cu Burca Flore și alți țărani din Somoscheș), zile în care trebuia și transportată acasă. Aceste reglementări erau menite să asigure o strictă supraveghere a soalelor semătate cu porumb în perioada de recoltare¹⁴⁷.

Recoltatul plantelor tehnice constituie de asemenea obiecte ale contractelor de muncă. Referiri mai amănunțite se fac în cazul recoltării sorgului, a rapiței și a cînepii.

Recoltatul sorgului și operațiunile care urmează sînt prezentate desul de amănunțit în contracte. Se secera mai întîi planta întreagă „cît mai jos posibil”; urma apoi „decapitarea”, tăierea spicului cu o coadă de aproximativ 10 cm. (se utiliza probabil la confecționarea măturilor); spicele erau adunate în grămezi separate, după care urma treieratul cu mașina („dezghiocătorul de sorg”) și apoi legatul în baloți cu ajutorul mașinii de balotat, ultima operație prevăzută în contracte fiind ciuruitul seminței. Pentru muncile legate de recoltatul și treieratul sorgului retribuirea se făcea exclusiv în bani; în mod obișnuit se acorda și hrană (slănină și pîlincă), evident neîndestulătoare, pentru că administrația domeniială se obliga să le pună la dispoziție în fiecare duminică o căruță cu care să se deplaseze la Ineu (sîntem în administrația Beliu) pentru a-și cumpăra alimente, dar de unde trebuiau să se înapoieze repede, cel puțin pînă la prînz¹⁴⁸. Treieratul și balotatul sorgului se prelungește adesea pînă toamna tîrziu (un contract de acest fel este semnat la 26 octombrie) și se pune problema încălzitului locuințelor, pe lîngă cea a pregătirii mîncării; în consecință se prevede și aprovizionarea lucrătorilor de către administrație cu lemne de foc „pe timpul cît stau la lucru”¹⁴⁹.

Recoltarea rapiței se efectua în mod obișnuit după tehnica de secerare a cerealelor păioase. În contractul semnat la 25 iunie 1875 la Bar-mod de oficialul administrației locale cu locuitori ai orașului Bekescsaba „pentru secerarea și adunarea în cruci a rapiței existente în administrație” se specifică faptul că „lucrătorii sînt datori să se prezinte atunci și acolo unde oficialul le va cere la începerea secerișului, în număr de 40 de

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 171—173.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 164—167.

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 192—193.

¹⁴⁸ *Ibidem*, f. 164—167.

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 152.

perechi, respectiv 80 persoane. Sînt datori să efectueze seceratul rapiței, după cum o dorește și o cere oficialul, respectiv să o cosească, să o facă mănunchiuri, mănunchiurile să le adune în snopi, iar snopii să-i clădească în căpițe în formă de cruce¹⁵⁰. Este un caz tipic de adoptare a unor tehnici preexistente la noile culturi. Pentru recoltarea rapiței nu se acordă hrană, doar o cantitate de pălincă. Și aici ca și în cazul cerealelor păioase se plătește diferențiat munca efectuată de cosăș de cea efectuată de persoanele care uscă și adună rapița: 60 de creițari la zi față de 40 — Pocei, 1871¹⁵¹.

Recoltarea cînepii, care face obiectul unor contracte începînd cu primul deceniu al secolului nostru, probabil în strînsă corelare cu creșterea suprafețelor cultivate, este consemnată în contracte aparte încheiate numai pentru efectuarea acestei munci. Beneficiază în consecință de o mai amănunțită prezentare a fazelor de lucru, care nu sînt altele decît cele care însoțeau această cultură în economia țărănească: „Sînt datori angajații să taie în miriște cit mai scurtă cînepa și să o pună în mînuși mici, pe care să le clădească în cruci (piramide), în așa fel încît vîrfurile cu sămînța să nu atingă pămîntul, ca astfel frunzele să se poată usca repede și mînușile uscate, după două-trei zile, să le lege în snopi, în așa fel încît două mînuși să se pună într-un snop și acesta să fie legat cu cînepă mică și să fie pus în căpiță. După aceea sînt datori să curețe cînepa uscată astfel în întregime de frunze, firele rezultate să fie legate în snopi și să fie puse în căpițe de 50—60 de snopi¹⁵². Plata se efectua exclusiv în bani dar spre deosebire de rapiță lucrătorii beneficiau de hrană: „Pentru întreaga muncă cei care se angajează primesc de la domeniu cîte 4 coroane, 2 kg slănină și 2 l pălincă de holda cadastrală¹⁵³, hrană, iarăși insuficientă, pentru că la punctul 6 al contractului se precizează: „Domeniul dă lucrătorilor în fiecare duminică o căruță pentru cumpărarea de alimente la Ineu, lucrătorii fiind datori să se întoarcă cel puțin pînă la prînz¹⁵⁴.

Cositul furajelor beneficiază de contracte separate sau de puncte incluse contractelor de seceriș și treierat. Cu toate acestea informațiile despre tehnicile de lucru sînt puține, ne lasă însă să întrevădem tehnicile obișnuite, păstrate pînă astăzi de cosire, uscare, adunare și clădire în căpițe a furajelor. Prin contractul încheiat la 26 mai 1880 la Oradea între locuitori din Nojorid și administrația locală privind „cositul, adunatul și clăditul în căpițe a finului și a două tarlale de mazărice cu ovăz, în total 86 de holde“, țaranii urmau să primească suma globală de 130 forinți și 50 l de pălincă¹⁵⁵. În primele decenii ale secolului al XX-lea se practică și cosirea furajelor în parte. Pe administrația Radvany locuitorii din Cefa primeau în 1912, pentru cosit, adunat, clădit în căpițe, transportat la fermă și clădit în jirezi, două din cinci căpițe¹⁵⁶.

Muncă istovitoare, ce depindea în zona de șes de vremea bună, executîndu-se exclusiv în aer liber, treieratul apare frecvent ca obiect al

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 33.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 14—15.

¹⁵² *Ibidem*, f. 167—168.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 55.

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 252—253.

unor contracte de muncă. În modul de executare a acestei lucrări intervin, în perioada la care ne referim, mutații importante, surprinse în mod firesc și în documentele la care ne referim. Este perioada de trecere de la treieratul cu caii, predominant în zona de șes, de la îmblătitul cu vechea unealtă ce dă numele operațiunii în zonele de deal și munte, la treieratul mecanizat, executat cu batoza acționată prin forța aborului.

Avem un singur contract (încheiat la 7 iulie 1907 de administrația de Beliu și locuitori din Șicula) de treierat cu mina (cu îmblăcii) a unei producții de secară, în legătură cu necesitatea păstrării paielor cât mai întregi (spre a putea fi utilizate în bune condiții la acoperit) se specifică legarea paielor în „jupi”. Muncă istovitoare, executată în condiții speciale în cazul de față, necesitând legarea paielor în snopi, treieratul cu mina este mai bine plătit: li se dă treierătorilor 1/8 din producția treierată și vînturată la fața locului, la care se adaugă cîte 2 filleri la „jupul de paie” pregătît, iar după fiecare 100 de juپی primesc ca hrană: 1 kg. de slănină și 1 l. de pălincă. De asemenea lucrătorii beneficiază de lemne de foc gratuite pentru prepararea hranei. Pentru că lucrarea, care începe la 1 august, se va prelungi pe o perioadă mai lungă de timp, domeniul este de acord ca aceia dintre lucrători care au pămînt cultivat cu porumb să-și întrerupă munca în perioada culesului și să o continue după încheierea lui¹⁵⁷.

Primul, în ordine cronologică, dintre contractele încheiate, datat la 22 august 1858, semnat de oficialul din Alcsi și țărani din mai multe sate, pentru treieratul „cerealelor păioase de toamnă și de primăvară existente în pusta Alcsi”, se referă la treieratul cu caii. Aflăm că munca era organizată pe 9 arii, ceea ce presupune că toți țăranii angajați prin contract (9 la număr) erau proprietari de cai și călcau, fiecare, pe arie separată. Între obligațiile treierătorilor prevăzute prin contract reținem pe cea legată de vînturarea de două ori a cerealelor călcate, precum și obligația de a transporta, de pe fiecare din cele 9 arii cîte 50 cibele de cereale la magazia din Oradea a domeniului¹⁵⁸.

Cu excepția menționată anterior, contractele din anii următori se referă exclusiv la treieratul cu batoza. Există două feluri de contracte de treierat cu batoza. Unul prin care proprietarii de batoză încheie contracte de treierat cu administrațiile domeniiale și al doilea prin care, administrațiile domeniiale, intrate ele însele în posesia unor astfel de mijloace tehnice, angajează lucrători pentru deservirea batozelor.

În prima categorie se încadrează două contracte datate în anii 1873—1874. Primul dintre ele este încheiat la Salonta la 28 iunie 1873 între Mihai Balog și Gheorghe Rozvan, proprietari ai unei batoze acționată de o locomobilă cu abur și oficialul Fekete Gabor, reprezentant al administrației din Barmod, al doilea încheiat la 15 iunie 1874 între aceeași administrație și Weiss Ignatz din Ciumeghiu și el proprietar al unei batoze. În ambele se stipulează ca obligații ale proprietarilor de grîne:

— transportarea batozei, a locomobilei „împreună cu cele aparținătoare”, de la domiciliul proprietarilor la locul de treierat, iar la terminarea lucrării înapoi, acasă;

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 185—186.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 3—4.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 23, 25.

— angajarea oamenilor („zilieri“ sau „lunari“) care deserveau mașina, în număr de 28 menționați în primul contract;

— acordarea unui procent de 8% din grîul amestecat și din secară și 10% din orz și din ovăz, în primul contract, respectiv 8% din toate cerealele treierate în al doilea contract;

— transportul părții ce revine treierătorilor la magazia acestora;

— transportarea regulată, în timpul desfășurării muncii, a apei și a lemnului pentru alimentarea locomobilei, într-un caz și a uleiului de gresat;

— asigurarea hranei pentru muncitorii specialiști ce țin de batoză, respectiv mașinistului să-i dea ori în natură ori zilnic, în schimbul unei coroane și doi creițari, hrană și pentru fiecare sac un creițar, iar celor doi fochiști și băgătorului să le asigure ca hrană săptămînală 1/2 vici grîu amestecat, 2 fonturi de slănină și 2 ițe de pîlincă“.

Proprietarii de batoze sînt obligați:

— să treiere fără întrerupere, exceptînd zilele cu vreme nefavorabilă;

— să asigure muncitorii de bază necesari pentru buna funcționare a batozei (4 în primul caz — mașinistul, doi fochiști, 1 băgător, — doi în al doilea caz — un mașinist și un fochist), pe care să-i plătească exceptînd hrană;

— să asigure sacii în care domeniul să le transporte acasă partea ce le revine;

— să asigure pentru mașină ulei și unsoare (într-un caz)¹⁵⁹.

Într-unul din contracte apare și o clauză în care sînt specificate condițiile de anulare a contractului: „În cazul în care cerealele pentru treierat ar fi atinse de vreo calamitate, astfel încît nu s-ar obține nici jumătate din producție, prezentul contract își pierde valabilitatea“¹⁶⁰.

Contractele de treieris cu batozele domeniiale apar tîrziu, după 1900. În general contractele sînt încheiate cu reprezentanți ai țăranilor, în mod curent cu șefii echipelor formate din 24—26 oameni care deserveau batoza și execută și alte lucrări pe arie; în echipe intră în unele cazuri exclusiv bărbați, cum se precizează în contractul încheiat la Nojorid la 11 august 1907 de oficialul administrației de Beliu și de Corian Gheorghe și 27 tovarăși ai săi din Nojorid¹⁶¹, dintre care unii au parte întreagă, alții numai o jumătate de parte: „Se angajează respectivii să se prezinte cu 18 bărbați puternici, capabili de muncă, care iau parte întreagă și 6 care iau doar o jumătate de parte“¹⁶²; alteori, lucrătorii cu o jumătate de parte folosiți la muncile auxiliare sînt femei: „... se obligă să treiere în timpul stabilit de către domeniu... cu 18 bărbați capabili de muncă și tot așa cu 6 lucrătoare femei“¹⁶³; alteori sînt fete sau băieți tineri, ca de pildă în contractul încheiat la 3 decembrie 1910 de administrația Fațanoș¹⁶⁴.

De obicei sînt menționate și operațiunile pe care lucrătorii trebuie să le îndeplinească: „Sînt dator să bage pe mașină producția adusă la mașină cu căruța sau pe cea aflată în stoguri, respectiv să o facă să ajungă

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 23.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 118—119.

¹⁶² *Ibidem*, f. 109—110.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 136—138.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 232—233.

în doba mașinii; boabele care rezultă să le pună în saci, să le vînture, să le pună pe cîntar și să le transporte la magazie. Paiele ce ies din mașină și gozurile (pleava) să le clădească în jirezi de mărimea dispusă și la locul cerut de administrație¹⁶⁵ (de 9 m înălțime cum se făceau în administrația Fațaș și care să fie strînse pe coamă cu rude de lemn sau legături de paie)¹⁶⁶. Jirezile de paie de primăvară erau de obicei mai bine protejate, fiind acoperite cu paie de toamnă¹⁶⁷. Pentru vînturat în primele decenii ale secolului al XX-lea se folosește vînturătoarea mecanică, acționată de forța aburului. Tot începînd cu al doilea deceniu al secolului al XX-lea domeniul își asumă responsabilitatea asigurării părții secerătorilor, aflată pe un loc separat pe arie, contra incendiilor¹⁶⁸.

Retribuirea se face în general în acord global, în procente cuprinse între 3 și 3,5% din grînele treierate „după cum ies din mașină”, cum se precizează uneori¹⁶⁹, existînd și aici posibilitatea transformării lor în bani: „în cazul dorinței declarate înainte de începerea treierîșului de către lucrători, în locul acestei părți (3,5%) domeniul plătește pentru fiecare zi de muncă complet îndeplinită, pînă la 20 august, 1 coroană și 60 filleri de lucrător, iar după 20 august, 1 coroană și 40 filleri ca plată zilnică¹⁷⁰. Retribuirea în cadrul echipei se făcea ulterior, în funcție de cum erau incluși, cu parte întregă sau pe jumătate. În unele cazuri cele două persoane care se rînduiau la băgatul snopilor pe batoză și care aveau uneori și sarcina de a ajuta fochistului sau mecanicului la curățatul batozei și locomobilei, erau plătite separat: „Întrucît băgătorii trebuie asigurați tot de către contractuanți, aceștia vor primi plată zilnică cîte 2 coroane pînă la 20 august și 1 coroană și 80 filleri după această dată, în afară de cei 28 de filleri pentru pîlincă (contravaloarea a 1/2 l pîlincă de cereale) în cazul în care aceștia nu preferau băutura. De asemenea fiecare din cei doi băgători au dreptul să primească o haină din pînză albastră¹⁷², prevedere constantă pentru toate contractele aproape.

Domeniul trebuie să asigure în majoritatea cazurilor hrana: „în plus se plătește fiecărui lucrător, bărbat sau femeie, săptămînal cîte 1/2 vici grîu (15,5 l), 1 kg slănină, 1 1/2 l pîlincă, 1/4 kg sare¹⁷³, în cazul în care lucrătorii erau de la distanță mai mare, în locul grîului apare ca hrană săptămînală pîinea¹⁷⁴. În situația în care optau pentru plata în bani nu puteau pretinde hrană, cum se preciza în contractul semnat la 8 ianuarie 1912 la Cefa¹⁷⁵.

Partea din producție ce le revenea ca retribuție o primeau treierătorii de obicei săptămînal, domeniul asumîndu-și răspunderea de a o transporta ritmic acasă (săptămînal), cu excepția retribuției pe prima săptămînă, care

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 136—138.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 232—233.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 219—220.

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 234—235.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 103—104.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 116—117.

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 208—209.

¹⁷² *Ibidem*, f. 103—104.

¹⁷³ *Ibidem*, f. 116—117.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 118—119.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 246—247.

rămînea drept garanție a îndeplinirii în bune condiții a muncii, a respectării prevederilor contractuale, fiind eliberată abia la terminarea lucrării. („Se obligă treierătorii să lase garanție pentru îndeplinirea punctuală a lucrului cîștigul pe o săptămînă iar dacă nu ar îndeplini sarcinile asumate, domeniul să fie în drept să rețină din retribuție atît cît va fi necesar ca despăgubire pentru pagubele ce ar rezulta din neglijența acestora”¹⁷⁶. Uneori apare și obligația domeniului de a asigura transportul lucrătorilor din satul lor pînă la locul de desfășurare a treieratului și de aci înapoi acasă, însă numai la terminarea lucrării. Într-un singur caz se stipulează în mod deosebit, ca pe o perioadă mai îndelungată, la două săptămîni „să se permită unui lucrător din localitatea noastră, să-i pună la dispoziție o căruță, pentru transportul de haine și alte lucruri necesare”¹⁷⁷.

Referitor la modul de îndeplinire a muncii, trebuie să remarcăm faptul că față de restul contractelor, cele de treierat au mai multe prevederi referitoare la raționalizarea și la disciplina în timpul muncii, la obligativitatea de a sta în permanență în jurul mașinii, de a lucra zi-lumină, inclusiv de a se odihni în zilele de sărbătoare pentru a lucra mai eficient în zilele ce urmau: „Se obligă secerătorii să se prezinte la lucru de la răsăritul soarelui (mai tîrziu se specifică în unele contracte „cu 1/2 ore înainte de răsăritul soarelui”)”¹⁷⁸, cu o pauză de 1/2 ore dimineața, pentru micul dejun, 1 oră pentru prînz și 1/2 ore pentru ujină; în rest să lucreze sîrguincios pînă se întunecă” cum se specifică în contractul semnat la 11 februarie 1904 la Oradea¹⁷⁹ sau „se obligă subscrișii să fie prezenți întotdeauna în seara zilelor de tîrg și de sărbătoare la locul de treierat și pînă în seara premergătoare unei sărbători ulterioare să nu se îndepărteze, nici chiar pe timp ploios, să lucreze în zilele de lucru din zori și pînă seara tîrziu, să respecte strict ordinea de muncă stabilită de administrator, iar dacă careva dintre ei ar lipsi, să se preocupe de înlocuirea lui, iar dacă ar neglija acest lucru, sînt de acord ca domeniul să angajeze în locul celui lipsă un lucrător corespunzător cu orice plată, pe cheltuiala lucrătorilor contractuanți”¹⁸⁰.

În cele prezentate pînă acum am analizat contractele de muncă încheiate pe domeniul Episcopiei romano-catolice de Oradea prin prisma lucrărilor agricole specificate. Informația, uneori bogată, provine din toate tipurile de contracte prezente în schema pe care am alcătuit-o. La o astfel de tratare — ne dăm seama — se pretează mai mult contractele încheiate pentru una sau mai multe lucrări. O serie de prevederi ale contractelor încheiate pentru perioade determinate de timp, ale celor pentru un întreg ciclu agricol sau de arendare scapă acestei analize. De aceea în cele ce urmează vom insista puțin asupra acestor contracte care în general prezintă o complexitate mai mare decît celelalte.

Reglementările sînt mai stricte în contractele încheiate pe perioade determinate de timp și privesc un număr mai mare de probleme, referitoare la muncile ce urmează a fi efectuate dar și la retribuirea lor diferențiată. Astfel în contractul încheiat la Nojorid la 30 octombrie 1910 de

¹⁷⁶ *Ibidem*, f. 162—163.

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 118—119.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 232—233.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 103—104.

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 136—138.

administrația locală și Corian Gheorghe cu 50 tovarăși ai săi pe perioada 1 ianuarie 1910 — 31 decembrie 1910, există 3 feluri de munci, respectiv de modalități de retribuire:

— munca în parte și retribuirea în cote-părți din producția obținută în cazul participării la secerat: 1/10 din toate cerealele cu posibilitatea optării pentru plata în bani, opțiune făcută însă înainte de începerea lucrării — 15 coroane la holda de 1200 stinjeni patrați;

— munca în acord global („cu bucată” în text) și retribuirea la unitatea de suprafață: 8 coroane de holda cosită, uscată, adunată și clădită în căpițe, de trifoi, lucernă și mazărice, 6 coroane de holda de mazărice de sămînță; pentru munca în acord — se mai precizează în contract — domeniul dă avans, la cerere, care însă se restituie la încheierea socotelilor;

— muncile la care se prezintă ca zilieri și sînt plătiți cu o sumă fixă la ziua de muncă, diferențiat pe sezoane: 120 de filleri în lunile ianuarie, februarie, noiembrie și decembrie; 140 filleri în martie-aprilie; 160 filleri în mai și octombrie; 180 filleri în iunie și septembrie și 200 filleri în iulie-august; la muncile efectuate ca zilieri lucrătorii trebuiau să aducă cu ei uneltele necesare: furci, hîrlețe, lopeți, oticuri, coase.

Și reglementările referitoare la disciplina în timpul lucrului sînt mai severe: „Vor fi dați afară agitatorii, recalcitranții, fără nici o despăgubire, lucrătorii care vor lipsi de la lucru fără aprobarea administratorului nu mai au dreptul să participe la secerat și li se ia și pămîntul pentru porumb”¹⁸¹, adică sînt privați de cele mai importante avantaje.

Mai amănunțite și mai precise sînt stipulațiile contractului încheiat pentru un sezon agricol, tot de administrația din Beliu cu locuitori slovaci din Felső Szolatna. Lipsește din el munca în parte și retribuirea în cote-părți din producție; cea mai uzitată este munca în acord: 8 coroane și 80 filleri pentru holda de 1 600 stinjeni patrați de cereale de toamnă și primăvară, de mazărice pentru sămînță și de rapiță; 2 coroane și 50 filleri pentru cositul unei holde de furaje, 14 coroane și 50 filleri pentru recoltarea, încărcarea în căruțe, descărcarea și acoperirea cu pămînt a sfeclei furajere, 3 coroane de holda de porumb culeasă. Pentru munca de zilier se fac mai multe nuanțări: conducătorul cetei de lucrători primește mai mult decît ceilalți bărbați, iar soția acestuia mai mult decît celelalte femei; în general bărbații primesc mai mult decît femeile, se practică și aici retribuirea nuanțată pe perioade. Întrucît lucrătorii sînt de la distanță mai mare, este reglementată mai amănunțit și problema hranei: săptămînal, fiecare pereche primește „pe tot parcursul lucrului” 30 kg făină de grîu, 60 kg făină de seară, 5 coroane bani pentru untură, 1 kg slănină, 10 l fiertură (fasole, păsat de mei), 1,5 l oțet, 4 kg sare, iar în zilele de tîrg și de sărbătoare, de fiecare pereche 1/2 kg carne de oaie; de asemenea, pentru fiecare zi de muncă bărbații primesc cîte 0,3 l pălincă, iar femeile 0,2 l; domeniul mai dă lemnele pentru prepararea hranei, vasele necesare și în același timp asigură locuințele și iluminatul acestora. Hrana se retrage însă oricărui muncitor care n-ar lucra o anumită perioadă. Este singurul contract în care este amintită acordarea de asistență medicală lucrătorilor: în caz de boală fiecare muncitor, recunoscut ca bolnav de

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 221a.—224a.

medicul domenal, poate să beneficieze de îngrijire medicală de maximum 8 zile, aceasta însă după ce în prealabil domeniul plătiese unui medic să-i examineze din punct de vedere al sănătății înainte de plecarea din satul lor și după ce își rezervase dreptul ca la venirea lucrătorilor la Beliu să îndepărteze „fără obligația de despăgubire, de la muncă pe muncitorii slabi și bolnavi”¹⁸².

Angajarea ca „lunari” la diferitele ferme domeniiale presupune rezidența la fermele respective pe perioada de angajare; acasă puteau merge doar pe rând, cu schimbul și numai duminica. Plata se făcea lunar, cu o cantitate de produse fixată în prealabil, care putea fi aceeași pe toată perioada sau putea să difere, cum este în contractul semnat la 26 ianuarie 1912 de câțiva locuitori din Ianoșda cu administrația Radvany (30 coroane bani gata, 50 l grâu amestecat, 4 kg slănină, 1 kg sare, între 15 februarie și 15 martie, 32 coroane, 60 l grâu mixt, 4 kg slănină, 1,5 kg sare, între 15 martie — 15 aprilie; 34 coroane, 65 kg grâu amestecat, 4 kg slănină, 2 kg sare între 15 aprilie și 15 mai)¹⁸³. Plata în natură (hrana) se acordă în fiecare lună la început, iar banii se vor plăti la sfârșitul fiecărei luni¹⁸⁴.

Contractele de arendare, în număr de două (ambele încheiate în 1920, de către parohia romano-catolică din Șimleul-Silvaniei) se referă la terenuri aflate la mare distanță pentru a fi lucrate în regie proprie de către proprietar; unul este încheiat pe 3 celălalt pe 4 ani. Arendașii se angajează contractual, ca în schimbul unei jumătăți din veniturile obținute, să are, să însămînțeze, să execute lucrări de întreținere și să transporte partea ce revine proprietarului la Șimleu; de asemenea se angajează să gunoiască anual cite o parte din pământ, în așa fel încît la încheierea perioadei de arendare întregul pământ să fie gunoit, să păstreze intacte mezdile și alte semne de hotar, să repare drumurile și podurile. Prin unul din contracte le revine arendașilor pășunatul de primăvară și de toamnă, precum și jumătate din producția de fructe¹⁸⁵.

Am prezentat, pe baza documentelor păstrate la filiala orădeană a Arhivelor Statului, câteva aspecte ale relațiilor agrare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului al XX-lea, pe unul din marile domenii din vestul României.

Aflați într-o situație totuși privilegiată, față de marea masă a muncitorilor agricoli participanți la muncile sezoniere, țăranii beneficiari ai acestor contracte de muncă nu se află însă într-o poziție de invidiat. Participarea lor la economia domenală păstrează același caracter nesigur, fluctuant, conjunctural. Poziția lucrătorilor agricoli sezonieri este poziția tuturor celor care, nevoiți să-și vîndă forța de muncă, sînt în permanență la dispoziția deținătorilor mijloacelor de producție. Pe de altă parte, moșierii, reprezentați în cazul nostru de marele proprietar ecleziastic al Episcopiei romano-catolice, speculează în permanență situația precară a masei de țăranii săraci, încheind, după cum am văzut, contracte în peri-

¹⁸² *Ibidem*, f. 194—197.

¹⁸³ *Ibidem*, f. 248.

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 229.

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 275—279.

oadele cele mai dificile pentru aceștia, obligându-i prin împrumuturi să-și diminueze aprioric câștigul verii următoare, să se angajeze la executarea altor munci neplătite sau nerentabile pentru ei. În același timp sînt preocupăți să-și ia — prin prevederi contractuale — toate măsurile de prevedere necesare pentru a elimina pagubele ce s-ar produce în timpul executării lucrărilor, adesea printr-o raționalizare excesivă a zilei de muncă. Mai mult chiar, printr-o serie de stipulații, se prevede recuperarea acestor pagube pe seama părții din retribuție ce revine țăranilor; din această măsură de siguranță transpiră însă și teama permanentă a stăpînilor de pămînt de tulburările foarte frecvente ce apar în timpul muncilor agricole sezoniere și care, mai ales sub forma grevelor de seceriș, se intensifică în perioada de sfîrșit a secolului al XIX-lea și de început a celui următor, teamă probată de mulțimea prevederilor contractuale referitoare la măsurile ce trebuiau respectate în legătură cu disciplina muncii (înlăturarea „agitatorilor“ sau a altor tulburători de ordine). Chiar dacă în cele mai multe cazuri se acordă și hrană lucrătorilor angajați, aceasta este neîdestulătoare și puțin variată. Doar într-un singur caz se reglementează prin contract problema locuirii pe timpul desfășurării muncii, în rest lucrătorii locuind, la cea mai mare parte a lucrărilor, în cîmp, la locul de desfășurare a lucrării, chiar și în perioadele de întrerupere a muncii din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile.

Pe ansamblul lor, aceste contracte de muncă, deși nu oferă — repetăm — o imagine completă, atotcuprinzătoare a participării proletariatului agrar, a țăranimii cu pămînt puțin, la lucrările agricole sezoniere, se constituie însă într-un valoros corpus documentar despre evoluția învoielilor agricole pe mai bine de 6 decenii, constituind o verigă de legătură, de trecere, spre realitățile agrare ulterioare, accesibile cercetărilor directe de teren.

Nr. crt.	Locul de semnare a contractului	Perioada de semnare a contractului		Cote părți din producție		Bani		Cereale de toamnă								Hrană												OBSERVAȚII
																cereale de primăvară												
								Cereale de toamnă	Cereale de primă-vară	La 100 de cruci 1	Cereale de toamnă	Cereale de primă-vară	Griul	Făină	Pline	Slănină	Carne	Brînză	Pălîncă	Sare	Oțet	Griul	Făină	Pline	Slănină	Carne	Brînză	
1	Macea	25 mai 1856		1/14	1/13	×			1/2 v.			1 f.			1 m.	1/2 f.			1/2 v.			1 f.		4 f.	1 m.	1/2 f.		Hrana menționată se acordă după fiecare lanț secerat.
2	Macea		11 iulie 1861	1/14 1/13		×			1/2 v. (amestecat)			1 f.		2 f. (de oaie)	1 m.	1/2 f.												Se acordă proporții diferite din grîul curat (1/14) și din cel amestecat (1/13); hrana se acordă după fiecare lanț secerat.
3	Macea		23 iulie 1861	1/10		×									2 i.													Cantitatea de pălîncă menționată este primită de fiecare bărbat, săptămînal;
4	Alcsi	3 iunie 1866		1/12	1/10	×			1/2 v.			1,5 f.			1 m.	1/2 f.						1 m.						Hrana menționată este după un lanț secerat.
5	Pocci	29 mai 1871		1/12		×			10 i.	20 i. (de seară)		2 lv.	3 lv. (de vită)			3/4 lv.		10 i.	20 i. (de seară)			2 lv.	7 lv. (de vită)			3/4 lv.		Hrana este pentru o persoană pe o săptămîină; carnea trebuie să o plătească „conform tarifului curent”.
6	Nojorid		30 iunie 1871	1/12				2 fr.	1 v.			4 f.			4 i.	1 f.							1 m.					Pentru cerealele de toamnă hrana este pentru o pereche pe săptămîină; pentru cele de primăvară este la un lanț secerat;
7	Nojorid		24 iunie 1872	1/12	1/12					1 v (apăsată odată)		4 f.			4 i.	1 f.			1 v. (a-păsată odată)			4 f.		4 i.	1 f.			Hrană pentru o pereche săptămînal.
8	Beiuș	14 martie 1873					8 fr.	6 fr.			2 b.	2 lv.			2 i.				1 b.		1 lv.		1 i.					Hrana menționată este după o holdă de 2 400 stînjeni pătrați secerată.
9	Macea		iulie 1874	1/14	1/12	×			1 v.			4 f.	1 oaie	4 f.	4 i.	2 f.		1 v.			4 f.	1 oaie	4 i.	2 f.				Hrana este pentru o pereche săptămînal; oaia li se dă pentru toți, duminică.
10	Macea		6 iulie 1874	1/14				2 fr.		1 v.					4 i.	2 f.							1 m.					În cazul cerealelor de toamnă hrana este pentru o pereche pe săptămîină; în cazul celor de primăvară retribuirea este după un lanț secerat.
11	Nojorid		9 iulie 1874	1/13	1/13					1 v. (cu vîrf apăsată odată)		2 f.		4 f.	3 i.	1 f.			1 v (cu vîrf a-păsată odată)			2 f.		4 f.	3 i.	1 f.		Hrana este pentru o pereche săptămînal.
12	Macea	9 mai 1875		1/14				2 fr.	2/4 v. (amestecat)			1 lv.		2 lv.	1 i.	2/4 lv.												În cazul cerealelor de toamnă hrana este pentru o pereche săptămînal; în cazul celor de primăvară retribuirea este după 1 lanț secerat.
13	Macea	17 mai 1875		1/14	1/13	×			2/4 v. (amestecat)			1 lv.		1 1/2 lv.	1 i.	2/4 lv.		1/4 v. (amestecat)			1/2 lv.		3/4 lv	1/2 i.	1/4 lv.			Hrana menționată este după o holdă secerată.
14	Alcsi	20 mai 1875		1/14	1/14 1/13	×			1/4 cb (amestecat)			2 lv.			1 i.	1 lv.					2 lv.		1 i.	1 lv.				Din grîul de primăvară se acordă aceeași proporție ca și din cerealele de toamnă; hrana pentru cerealele de toamnă și grîul de primăvară este după fiecare holdă; pentru cerealele de primăvară, exceptînd grîul, cantitățile consemnate sînt pentru 2 holde.
15	Barmod		1 iulie 1875	1/13	1/13	×				1 v.		4 f.			4 i.	2 f.		1 v.				4 lv.		4 i.	2 f.			La cantitățile menționate ca hrană pentru o pereche pe săptămîină se mai adaugă și „mîncare gătită”; din cauza grindinei care calamitează recolta contractul este modificat; pe lîngă hrană menționată li se plătește 3 f. de holda secerată.
16	Oradea		17 iulie 1875	1/13	1/9	×			15,40 l. (amestecat)			12 100 kg			0,77 l.	0,56 kg		15,4 l (amestecat)				12 100 kg		0,77 l.	0,56 kg			Hrana menționată este după 1 holdă de 1 200 st. pătrați exceptînd sarea care este după 3 holde.
17	Oradea	12 iunie 1878		1/13		×		80 fr.	15 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l	1 kg		15 l.				1 kg		1,0 l	1 kg			Suma de 80 forinți este pentru întreaga suprafață de 33 400 1200
18	Nojorid	8 iunie 1879		1/13	1/13	×				30 l.		2 kg			2 l.	0,5 kg			30 l.			2 kg		2 l.	0,5 kg			Hrană pentru o pereche săptămînal;
19	Oradea	iunie 1880							3 fr. și 30 fl.																			După 1 holdă de 1 600 stînjeni pătrați secerată;
20	Nojorid	6 iunie 1880					4 fr. și 50 fl.	3 fr. și 30 fl.																				După 1 holdă de 1 600 stînjeni pătrați secerată;
21	Oradea	11 iunie 1881		1/14	1/13				15 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l.	0,3 kg		10 l (amestecat)				1 kg		1,0 l	0,3 kg			După 1 holdă de 1 200 stînjeni pătrați secerată;
22	Salca	29 mai 1882		1/13	1/12				10 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l.	0,3 kg		10 l (amestecat)				1 kg		1,0 l	0,3 kg			După 1 holdă de 1 100 s.t.p. secerată;
23	Nojorid	8 iunie 1882		1/13	1/12				10 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l.	0,3 kg		10 l (amestecat)				1 kg		1,0 l	0,3 kg			După 1 holdă de 1 100 s.t.p. secerată;
24	Oradea	22 mai 1884		1/14	1/13				10 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l.	0,3 kg		10 l (amestecat)				1 kg		1,0 l	0,3 kg			După 1 holdă de 1 100 s.t.p. secerată;
25	Nojorid	25 mai 1884		1/14	1/13				10 l. (amestecat)			1 kg			1,0 l.	0,3 kg		10 l (amestecat)				1 kg		1,0 l	0,3 kg			După 1 holdă de 1 100 s.t.p. secerată;
26	Nojorid	11 februarie 1900		1/10	1/10										5 l.								5 l					Pălîncă se acordă unei perechi pe toată perioada de desfășurare a muncii.
27	Oșorhei	martie 1900		1/11	1/10																							Nu se acordă hrană.
28	Nojorid	18 decembrie 1900		10/100	11/100										5 l (de cereale)							5 l (de cereale)						Pălîncă se acordă unei perechi pe toată perioada desfășurării muncii;
29	Beliu	1904		2,5%	3%				1/2 v.			1 kg			1/2 l.	1/4 f.		1/2 v.				1 kg		1/2 l.	1/4			Procentele din producția secerată se dau după fiecare zi de lucru iar hrana de o pereche săptămînal;
30	Oradea	10 februarie 1904		1/10	1/10																							În caz de calamitare a recoltei se asigură o retribuie minimă de 5 q. din grîu și ovăz și 4 q. din seară și orz după 1 holdă ungurească secerată;
31	Beliu	18 decembrie 1904		1/13	1/13				1 v.			2 kg			1,5 l.	1 kg		1 v.				5 kg		1,5 l.	1 kg			Hrana menționată se acordă pentru o pereche săptămînal;
32	Beliu	decembrie 1905		1/13	1/13				1 v.			2 kg			1,5 l.	1 kg		1 v.				5 kg		1,5 l.	1 kg			Hrana menționată se acordă pentru o pereche săptămînal;
33	Beliu	12 decembrie 1906		1/13	1/13				1 v.			2 kg			1,5 l.	1 kg		1 v.				5 kg		1,5 l.	1 kg			Hrană pentru o pereche săptămînal;
34	Belfir	11 ianuarie 1907		1/12	1/12				1 v.			2 kg			1,5 l.	1 kg		1 v.										

CONTRATS AGRICOLES DANS L'OUEST DE LA ROUMANIE DE LA DEUXIEME MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE ET DES PREMIERS DÉCENNIES DU XXe

(Résumé)

L'ouvrage se veut le fruit de l'étude des contrats signés sur le domaine de l'Évêché romano-catholique de Oradea, documents qu'on garde aux Archives d'Etat de Oradea.

Ces contrats, riches d'informations sur les techniques de culture, les relations socio-économiques, peuvent être ordonnés, en:

1. Contrats d'embauche des travailleurs pour des périodes de temps déterminées:
 - 1.1. à l'année;
 - 1.2. à la saison;
 - 1.3. au mois;
 - 1.4. au jour.
2. Contrats signés pour l'exécution d'un ou plusieurs travaux agricoles:
 - 2.1. pour les travaux de défrichement;
 - 2.2. de fumure;
 - 2.3. de récolte (moisson);
 - 2.4. de transport;
 - 2.5. de battage;
3. Contrats pour tout un cycle de production;
4. Contrat d'affermage de la terre.

La plupart de ces contrats portent sur la moisson et le battage, travaux de pointe du calendrier agricole annuel.

Les contrats de travail envisagés se composent de:

1. un titre;
2. le nom des contracteurs;
3. l'objet du contrat;
4. les obligations des contracteurs:
 - 4.1.1. de participer à l'exécution du travail avec tout l'effectif engagé par le contrat;
 - 4.1.2. de se porter garant de la qualité de la main d'œuvre;
 - 4.1.3. respecter le délai imposé par le contrat;
 - 4.1.4. de commencer le travail sur le terrain établi par contrat;
 - 4.1.5. de se soumettre, durant toute la période de travail, à l'autorité de l'un d'eux ou du représentant domanial;
 - 4.1.6. de respecter certaines exigences techniques ou un certain nombre d'opérations dans un ordre rigoureux;
 - 4.1.7. de garantir l'exécution parfaite du travail;
 - 4.1.8. de ne pas contracter un autre travail jusqu'à la fin de celui stipulé dans le contrat;
 - 4.1.9. d'assumer la responsabilité collective pour mener à bien les travaux;
 - 4.1.10. d'accepter l'exécution, accessoirement, d'autres travaux stipulés ou non dans le contrat;
 - 4.1.11. de rendre le prêt reçu, bien fréquemment, lors de la cloture du contrat, d'exécuter, au compte de ce prêt, d'autres travaux.
- 4.2. Obligations domaniales:
 - 4.2.1. de respecter le contrat de paiement;
 - 4.2.2. d'assurer au moins une partie des vivres des travailleurs lors du déroulement du travail;
 - 4.2.3. de battre la part des blés des moissonneurs et de la transporter chez ceux-ci;
 - 4.2.4. d'assurer certains avantages économiques aux travailleurs agricoles;
 - 4.2.5. d'accepter le paiement, sur demande, en argent;
 - 4.2.6. d'accepter la modification ou la résiliation du contrat en cas d'anéantissement de la récolte;
 - 4.2.7. d'assurer une somme minime en cas de production faible.
5. Formule de conclusion;

6. Signature de représentat domanial et des paysans, ou des représentants de ceux-ci;
7. Lieu;
8. Date.

Pris dans leur ensemble, ces contrats offrent des informations sur le travail agricole au niveau de la grande propriété mais, bien souvent, d'après des méthodes paysannes traditionnelles qui, au moins pour certaines séquences du calendrier agricole, restent prépondérantes bien qu'il y ait déjà des nouveautés inévitables.

Ces documents surprennent faiblement l'ample processus de la participation aux travaux agricole saisonniers. La plupart des dizaines de milliers de travailleurs agricoles saisonniers qui gagnaient chaque année la plaine d'ouest, en provenance des zones montagneuses de la Transylvanie, ne jouissaient pas de tels contrats, étant, le plus souvent, à la merci des administrations domaniales.

Les grandes propriétaires, dans notre cas celui ecclésiastique de l'Evêché, profitent-toujours de la situation précaire des paysans pauvres en signant avec ceux-ci des contrats dans les périodes les plus difficiles. Le propriétaire les obligeait à s'endetter et par cela à diminuer le gain de l'été prochain. De même, il prévoit des mesures qui limitent leurs pertes durant le déroulement du travail, souvent par une rationalisation excessive de la journée de travail. Ces mesures de sécurité cachent aussi la permanente terreur des propriétaires devant les très fréquentes révoltes des travailleurs agricoles saisonniers.